

Danske Studier 2020

Universitets-Jubilæets danske Samfund

Islandsk sprog og dansk tunge

Islandsk sprog og litteraturs betydning for nationsopbygningen i Danmark

Af Auður Hauksdóttir

The Icelandic language and medieval literature played an important role in the development of Danish national identity. Icelandic manuscripts served as a key source for the writing of Denmark's earliest history and attracted widespread interest among Danish scholars.

Growing nationalist sentiment was increasingly directed at the mother tongue, which was considered a major cornerstone of national identity. Knowledge of Icelandic could be of key importance for researching the Danish language, and for interpreting the meaning of older writings.

Languages that had a long tradition of writing and prestigious literature were highly respected, and it was significant to find an unbroken connection between the contemporary and original language. In this respect, the Icelandic language had characteristics that Danish no longer had.

Interest of Danes in Icelandic language and literature, together with the important role they were accorded in the age of Romanticism, meant a great deal to Icelanders. Apart from creating job opportunities and income in Copenhagen, these conditions fuelled their pride as Icelanders and boosted awareness of the significance of language for Icelandic nationality and culture. As a result, interest on the part of Danes in Icelandic language and culture contributed to the growth and development of both Icelandic and Danish.

Danmark og Island havde en fælles historie fra 1383 indtil 1944, da den islandske republik blev oprettet.¹ Tilknytningen til Danmark fylder meget i Islands historie, men det samme gælder ikke Island i Danmarks historie. Her er der dog rigeligt at tage fat på, også på forskningsområdet. Et af de emner, der ikke tilstrækkeligt er blevet udforsket, angår mødet mellem det danske og islandske sprog. Så længe tilhørsforholdet varede, var de to folk i vedvarende kontakt med hinanden. Kontakten varierede dog meget både af omfang og karakter afhængigt af fx tidspunktet, typen af kontakt eller om den fandt sted i Island eller i Danmark. Andre faktorer såsom transport og medier havde indflydelse på kontakten landene imellem, og den kaldte på kommunikation, hvor både dansk og islandsk direkte eller indirekte var involveret. Dette fremgår af de talrige kilder, som vidner

1 Denne artikel er tilegnet min ven Jørn Lund med en stor tak for inspiration og faglig opbakning. Desuden vil jeg gerne takke den anonyme fagfællebedømmer, Annette Lassen og Flemming Lundgren-Nielsen for deres gode kommentarer og iagttagelser.

om mødet mellem dansk og islandsk. Mange af kilderne er skrevet på henholdsvis dansk eller islandsk og i nogle tilfælde bruges sprogene parallelt. Ofte indeholder teksterne metadiskussion om de to sprog, hvor holdninger til sprogene kommer til udtryk, mens andre viser de aftryk, som mødet med dansk har sat i det islandske sprog i form af importord, oversættelseslån og andre former for sproglig påvirkning.

Under islændingenes selvstændighedskamp spillede det islandske sprog en helt central rolle som bærer af nationalidentitet. Rent og purt sprog blev anset for at være af stor kulturel værdi, da det kom tættest på oldnordisk og sagaernes sprog. I den kontekst blev indflydelsen fra dansk af flere grunde ilde set, mens dansk og danskunderskaber i andre sammenhænge var vigtige for islændingene.² I Island har sprogforskere længe været optaget af det danske sprogs indflydelse på islandsk. Til gengæld har man kun i begrænset grad udforsket, hvilken rolle islandsk sprog og litteratur spillede i dansk kontekst³ og især sprogets og litteraturens betydning i forbindelse med opbygning af dansk nationalidentitet.⁴ Ej heller har man interesseret sig for, hvordan kontakten til Danmark og danskernes interesse for islandsk sprog og litteratur bidrog til at styrke sproget og vække islændingenes bevidsthed om modersmålets betydning. Denne artikel har til formål at belyse disse forhold.

Ved afgrænsning og analyse af emnet tages der udgangspunkt i teorier om sprogenes økologi og sprogkontakt. I Haugens teorier om sprogenes økologi (1972) understreges det, at et sprogs situation og udvikling bør vurderes ud fra et helhedsbillede og i et bredt perspektiv, dvs. at sprogene ikke udvikles i et tomrum eller som et isoleret fænomen. Forskellige sociale forhold, der angår sprogets situation og udvikling, bør tages i betragtning, herunder kontakten med andre nationer og sprog (Thomason 2013 og Matras 2009). En af de faktorer, der har betydning for et sprogs situation, er den status eller prestige, der er forbundet med det. Aitchison (2013: 10) peger på, at latin nød stor respekt på grund af traditionen for at skrive på sproget og at disse positive holdninger

2 Se nærmere i Auður Hauksdóttir 2001: 15-41 og 129-139, 2011 og 2013.

3 Her kan nævnes Annette Lassens forskning i oversættelser af islandsk litteratur i dansk kontekst (Lassen 2014), bl.a. N.M. Petersens (Lassen 2014a) og C.C. Rafns sagaoversættelser (Lassen 2018 og under udgivelse) samt oversættelsernes betydning for sprogrensning og sproglig fornyelse (Lassen 2014a og 2018a).

4 Se Auður Hauksdóttirs forskning i det islandske sprogs og litteraturs betydning i dansk kontekst, især i forbindelse med dansk nationsopbygning (2016, 2018 og 2019).

blev overført på andre sprog som havde et etableret skriftsprog. Fishman (2012: 63-87) understreger også, at prestigøjs eller klassisk litteratur på et sprog kan påvirke holdningerne til sproget i en positiv retning og dermed styrke dets situation og trivsel. Således antager de, at generelle positive holdninger til sproget kan styrke dets grundlag. Muysken (2013: 265) argumenterer for, at selvom forskning i sprogkontakt som regel er diakron, viser erfaringen, at den også kan gavne historisk lingvistisk forskning. Dette kan dog være problematisk på grund af mangel på sproglige historiske kilder (Thomason 2013: 36). Dette er ikke tilfældet i forbindelse med forskning i kontakten mellem dansk og islandsk, eftersom der findes et hav af skriftlige historiske kilder både i Danmark og Island, som direkte og indirekte omhandler de to sprogs situation og kontakten mellem dem. Kilderne er af forskellig karakter og skrevet af mange (dog sjældent af kvinder) i adskillige sammenhænge og med forskellige hensigter for øje. Derfor egner de sig godt til historisk lingvistisk forskning af denne art.

I det følgende gøres der rede for, hvad kilderne fortæller om mødet mellem dansk og islandsk i dansk kontekst og den betydning, som islandsk sprog og litteratur havde for danskerne i forbindelse med nationaldannelsen. Indledningsvis gøres der kort rede for middelalderlitteraturens betydning for den første danske historieskrivning, men hovedvægten lægges på sprogets og litteraturens betydning i forbindelse med opbygning af dansk nationalidentitet i den sidste del af det 18. og første del af det 19. århundrede, hvor teorier om forholdet mellem sprog og nationalitet samt nationalromantikken slog igennem. Efter det indledende afsnit om islandske kilder og den første danske historieskrivning følger et afsnit om sprogrensning og patriotisme. I det tredje afsnit gøres der rede for modersmålets betydning for nationsopbygningen, det fjerde afsnit handler om det islandske sprogs vigtighed i en dansk kontekst og det femte om implementering af nationalopdragelsen i brede kredse. I det sjette og sidste afsnit sættes der fokus på romantikken og betydningen af den nordiske arv i dansk kontekst.

Islandske kilder og den første danske historieskrivning

I indledningen til *Gesta Danorum* beretter Saxo om den betydning som islændingenes historieskrivning havde for hans arbejde med Danmarks-historien:

Heller ikke de flittige islændere skal her forbigås i tavshed. Disse folk har, fordi deres jord fra naturens hånd er så ufrugtbar, intet grundlag for pragt og luksus og fører konstant en tilværelse i nøjsomhed, hvor de ofte bruger hvert øjeblik af deres liv på at opdyrke kendskabet til andres bedrifter – og derved opvejer deres armod med ånd. For dem er det en stor fornøjelse at kende og viderebringe alle folkeslags historie, for i deres øjne er det lige så glørværdigt at beskrive andres dyder som at demonstrere sine egne. De skatte af historiske vidnesbyrd de har opbygget, har jeg med stor interesse gransket, og en ikke ubetydelig del af nærværende værk er udfærdiget på grundlag af deres beretninger. Jeg har absolut værdsat at kunne rådføre mig med folk som jeg vidste havde så indgående et kendskab til fortiden. (Saxo 2000: 15).

Citatet viser, at danske lærde allerede i middelalderen kendte til islændingenes skrivevirksomhed og benyttede sig af deres kilder. Sagalitteraturen fortæller om rejser og andre former for kontakt mellem islændinge og andre nordboere i middelalderen. Kontakten med danskere og andre nordboere blev dog tættere og anderledes, efter at Danmark og Norge blev forenet i et rige i slutningen af det 14. århundrede, og Island blev en del af det derved opståede tvillingerige. Islændingene havde indgået en aftale om personalunion med den norske konge i 1262 og havde derfor en tæt og mangesidig kontakt med Norge. Dette ændredes med reformationen, da København styrkede sin stilling som rigets administrations- og kulturcenter. Efter reformationen begyndte islændinge i stigende grad at tage til København for at studere. Hertil bidrog, at islandske studenter nød særlige privilegier på kollegiet Regensen, efter at det blev færdigbygget i 1623-1628 og faktisk helt indtil 1918, da Island blev en suveræn stat. Dette betød, at danske og islandske studenter læste og boede det samme sted, havde socialt samkvem, fik samme slags uddannelse og havde de samme undervisere. Af den grund havde danske og islandske lærde – i al fald til en vis grad – en fælles referenceramme. I et fåtalligt⁵ samfund som det islandske kunne kontakten med dansk videnssamfund mærkes: I 1600-tallet blev 175 islændinge immatrikuleret på Københavns Universitet, i 1700-tallet drejede det sig om 297 studerende og i 1800-tallet om mere end 400 (Helgi Þorláksson 2003: 382-383 og Sigurður Sigtryggsson 1944: 141). Mange af dem, som

5 I 1703 talte islændingene 50.358 og i 1801 var de 47.240 (*Hagskinna* 1997: 49).

havde studeret i Danmark, fik de bedste embeder efter hjemkomsten til Island, og de udgjorde derfor en magtfuld gruppe, som typisk adskilte sig fra almuen ved danskpræget kultur og sprog. Danmarksopholdet var også af andre grunde vigtigt. I København kom de studerende i kontakt med tidens åndelige og politiske strømninger og ofte bidrog studieopholdet til personlige forbindelser og venskab mellem islandske og danske lærde som kunne være en gevinst for begge parter. Eksempelvis assisterede flere islandske studenter lærde danskere i deres forskning i København og/eller gennem brevveksling efter at de var vendt tilbage til Island. Her kan nævnes Arngrímur Jónsson den lærdes samarbejde med danske historikere, Gunnar Pálssons og andre islandske studerendes samarbejde med Ole Worm og Rasks langvarige samarbejde med kollegianerne fra Regensen.

Annette Lassen (2014a: 58) understreger, at danskernes første interesse for islandsk middelalderlitteratur var forbundet med historieskrivning, og at man længe ikke tvivlede på teksternes sandhedsværdi. Middelalderlitteraturen var skrevet på islandsk og da danskerne ikke forstod sproget, var det nødvendigt at oversætte teksterne. Allerede i 1500-tallet blev værker, der angik de norske kongers historie, oversat til dansk, og det første af slagsen blev udgivet i København i 1594. Dette falder i tråd med Hans Bekker-Nielsen (1979: 146), som skriver, at danskere interesserede sig for islandske håndskrifter før 1600. Jakob Benediktsson fremhæver den rolle, som islandsk litteratur spillede i forbindelse med dansk historieskrivning, og nævner Arngrímur den lærde i den forbindelse (Jakob Benediktsson 1985: 13-26). Arngrímur læste ved Københavns Universitet i fire år og efter afsluttet uddannelse i 1589 blev han rektor på latinskolen på bispesædet Hólar i det nordlige Island. Efter hjemkomsten opfordrede biskop Guðbrandur Þorláksson ham til at skrive en tekst, som skulle hamle op med forkerte skriftlige meddelelser om Island i udlandet (Helgi Þorláksson 2003: 193-199). Arngrímur færdiggjorde teksten i 1592 og i sin rejse til København samme år havde han manuskriptet *Brevis commentarius de Islandia* med i bagagen, hvor han bl.a. henviste til islandske kilder. Under opholdet i København mødte han kongelige historieskriver Arild Huitfeldt som på den tid arbejdede på den ældste del af Danmarks historie. Desuden vides det, at Arngrímur lærte to unge historikere, Niels Krag (1550-1602) og Jon Jacobsen Venusin (d. 1608), at kende og man formoder, at Arngrímur har vist dem sin tekst og dermed gjort danske historieskivere opmærksomme på islandske kilder, som de indtil den tid ikke havde gjort brug af direkte. Vinteren 1592-93 oversatte Arngrímur mindst to islandske tekster til latin og skrev et resumé af den tredje for

Huitfeldt. I 1596 fik Arngrímur et kongebrev i hænde, hvor alle islændinge blev befaleet at låne ham resuméer eller afskrifter af de oldskrifter, der kunne bidrage til arbejdet med Danmarkshistorien, og i breve fra 1596 og 1597 udtrykte historikeren Niels Krag et ønske om, at Arngrímur tog sig af indsamling af kilder, som kunne gavne hans historieskrivning (Jakob Benediktsson 1985: 13-19). Hermed fik danske lærde kendskab til kernen i det, som islandske skrifter kunne berette om Danmarks og det øvrige Nordens oldtid, og dermed var interessen for de islandske håndskrifter for alvor vakt (Jón Helgason 1959: 147-148). Kilderne viser, at håndskrifterne og kontakten med islændingene spillede en stor rolle for historieskrivningen. Dette understøttes af Holbergs historiske værk *Danmarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat* fra 1749⁶, hvor vigtigheden af islændingenes skrivevirksomhed fremhæves:

Man kand besynderligen berømme hos disse Folk, at de have været saa omhyggelige og flittige udi at skrive de Nordiske Bedrifter, item alt hvad som tiener til de Nordiske Historiers Oplysning, hvorefter baade Danske og Norske udi disse sidste Tider corrigere deres Historier. De beste Skrifter, som henhøre til den Danske og Norske Historie, ere skrevne af Iislandske Skribentere baade udi forrige og dette Seculo (Holberg 2014: 41).

Indsamlingen og brugen af de gamle håndskrifter forudsatte samarbejde med islændingene. De kendte til forholdene i Island, kunne bistå med at finde frem til de relevante håndskrifter, og de var i stand til at gøre rede for teksternes indhold, afskrive dem, oversætte og analysere. Ifølge Holberg var islændingenes indsats også vigtig, når det gjaldt den aktuelle historieskrivning. I den forbindelse nævner han Thormod Torfæus (Þormóður Torfason 1636-1719)⁷ og hans historieskrivning, ikke mindst hans omfattende værk om Norges historie, og det store arbejde som professor Arnas Magnæus (Árni Magnússon 1663-1730) havde stået for i forbindelse med indsamling af de islandske håndskrifter (Holberg 2014: 41).

6 Værket *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat. Anden Edition, Forandret efter nærværende Tiids Tilstand, Forøget med nogle nye Capitler* fra 1949 var en revideret udgave af bogen *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, som udkom i 1729 (Olden-Jørgensen 2014: xi-xii).

7 Þormóður Torfason var bl.a. kongelig oversætter af islandske håndskrifter og historieskriver. Desuden blev han sendt til Island for at indsamle håndskrifter.

Historieskrivningen havde det formål at styrke det danske rige, og her ligesom i andre lande fulgte modersmålsforskningen i kølvandet på den nationale historieskrivning (Ilsøe 1991: 57). I den forbindelse spillede islandsk sprog en ikke ubetydelig rolle.

Sprogrensning og patriotisme

I *Crymogæa*, som udkom i 1609, skriver Arngrímur den lærde (1985: 96) om det islandske sprog og fremhæver dets renhed. Ifølge Arngrímur er islandsk sprog det samme som oldnordisk eller det gamle og uspolerede norsk. Islændingene valgte at kalde sproget dansk tunge⁸, da de altid havde sat stor pris på danskerne. Dens rene form tales nu kun af islændingene og derfor kaldes det islandsk, hvorimod dansk og norsk har ændret sig markant på grund af samkvem med udlændinge (Arngrímur Jónsson 1985: 102-103). Med henvisning til Jean Bodin⁹ understreger Arngrímur, at alle sprog ændrer sig på forskellig vis gennem tiden og at dette antageligt også vil ske for islandsk. Når sproget dyrkes bør man tage hensyn til håndskrifterne på grund af sprogets renhed og den storslåede stil og Arngrímur opfordrer sine landsmænd til at bruge modersmålet selv som forbillede på grund af dets rigdom og snille i stedet for at kopiere alt efter danskere eller tyskere i tale og skrift (Arngrímur Jónsson 1985: 104-105). Kilderne viser, at i 1600-tallet fandtes der danske lærde, som ligesom Arngrímur var optaget af modersmålet og dets renhed. Her har reformationens fokus på modersmålet og dets rolle haft sit at sige sammen med de tætte forbindelser, der fandtes mellem Danmark og Tyskland, hvor sprogpatriotisme var begyndt at gøre sig gældende (Winge 1991: 97, Skautrup 1947: 149-158 og Skovgaard Boeck 2018: 303-310). Purismen og interessen for dansk sprog slog dog først for alvor igennem i 1700-tallet (Andersson 2018: 319). Ifølge Adriansen (2003: 10-11) nød det danske sprog kun ringe anseelse frem til omkring midten af 1700-tallet. På sin fødselsdag modtog regenten hyldestidige skrevet på de to førende europæiske sprog, nemlig latin og fransk, og på de fire af statens sprog som havde

8 Snorri Sturluson (1944: 1) skriver i prologus til *Heimskringla* om de høvdinger, som har haft magt i Norden og talte dansk tunge.

9 Se nærmere om Arngrímur den lærde og Bodin i Gottskálk Jenssens artikel fra 2005: Jean Bodin på Island. Humanisten Arngrímur Jónssons brug af Methodus ad facilem historiarum cognitionem (Paris 1566).

skriftsprog, dvs. dansk, tysk, islandsk og samisk. Respekten for de sprog, der ligesom latin kan præstere et skriftsprog, falder i tråd med Aitchisons teorier om at skriftsproget anses for at være en særlig kvalitet ved et sprog, som bidrager til positive holdninger til det (Aitchison 2013: 10-11). Ifølge Skautrup (1947 II: 123-130) bidrog Københavns Universitet ikke tilstrækkeligt til brugen af dansk inden for de fagvidenskabelige områder på grund af fastholdelsen af latin. Dette ændredes med oprettelsen af det juridiske fakultet i 1730'erne, da dansk blev indført som undervisningsprog og i den efterfølgende tid vandt terræn inden for flere fagområder. I 1742 blev Videnskabernes Selskab stiftet og i dets regi blev forelæsninger holdt på dansk og publikationer skrevet på modersmålet og ikke på latin (Andersson 2018: 321). Dansk var dog udfordret af andre sprog end latin. Dele af Danmark var tysksproget og forbindelserne med Tyskland meget tætte efter reformationen. Mange lærde tog på dannelsesrejser til Tyskland, og kontakten med tyske lærde miljøer var intens. Mange velstillede og indflydelsesrige tyskere var bosat i Danmark, især i København, og det var ikke ualmindeligt, at tyskere og danskere i samfundets øverste lag brugte tysk som kommunikationssprog i forskellige sammenhænge (Winge 1991: 91-95). Kontakten med tysk sprog fremgik af de mange tyske fremmed- og låneord, som fandtes i dansk (Skautrup 1947: 252-263). Ligesom andre steder i Europa slog patriotiske ideer igennem i Danmark og her spillede modersmålet en helt central rolle (Holt & Gubbins 2002: 1-5 og Jones 1999).

Winge (1991: 97) understreger, hvor svært det er at kortlægge den proces, der fører til udvikling af en national identitet. Et af stadierne i den udvikling kan dog konstateres i en større bevidsthed om egen kultur og sprog, der fører til generel afvisning af det, der er fremmed. Dette fremgår af holdningerne blandt flere talsmænd for patriotisme, som satte lighedstegn mellem det at være dansk og at tale dansk. Tyske lån og brug af tysk blev kritiseret og purisme sat på dagsordenen. Her kan nævnes Christian Eilschovs disputats fra 1747, som handler om brug af modersmålet inden for videnskaberne, hvor han argumenterer for nydannelse ved afledning og sammensætning samt ved oversættelselån. Desuden indeholder disputatsen bud på 897 danske afløsningsord (Andersson 2018: 319-321). Det kongelige danske Selskab til Fædrelandets Historie og Sprogs Forbedring blev etableret i 1745 og det skulle mere udadvent end Videnskabernes Selskab dyrke fædrelandets fortid og sprog, bl.a. med udgivelse af skriftet *Danske Magazin*. Kongen var selskabets protektor og støttede det økonomisk (Feldbæk 1991: 124 og 1992: 74-75). Omkring midten af

det 18. århundrede begyndte man i voksende grad at fremhæve det danske riges nordiske fortid og det Danmark havde til fælles med de øvrige nordiske lande. Hermed ville man dels adskille sig fra tyskerne, dels tage hensyn til den spirende nationalidentitet, som var i udvikling blandt nordmændene. Ligesom islændingene læste norske studenter i København, og her oprettede de i 1772 Norske Selskab med Wessel i spidsen (Feldbæk 1992: 102). Etableringen af Det islandske Litteratur Selskab (Hið íslenska Lærdómslistafélag) i København i 1779 var også tidens tegn. Dets formål var bl.a. at styrke videnskab i Island – især anvendt videnskab; øge læselysten; opfordre lærde islændinge til at skrive om deres fagområder på modersmålet og rense det islandske sprog for udenlandske gloser og talemåder (Kjartan G. Ottósson 1990: 41-47, Lýður Björnsson 2006: 172).

Brugen af dansk i tidsskrifter, lærebøger og i undervisningssammenhænge krævede ordbøger og standardisering af sproget. Arbejde med etymologi og tydning af ældre tekster, fx lovtekster og ordsprog, var ikke uproblematisk, da dansk havde ændret sig markant og fjernet sig fra oldnordisk. Her kunne inddragelsen af islandsk sprog gavne til forklaring og tydning af ordmaterialet og til analyse af teksterne. Islandsk spillede også en vis rolle i forbindelse med lingvistisk purisme, hvor ideerne gik ud på at søge forbillede i ældre sprog ved dannelse af nye danske ord. I 1766 publicerede en anonym forfatter skriftet »Tanker om det danske Sprogs nye og gamle Tilstand og Forbedring til det Danske Folk«. Af skriftet fremgår det, at forfatteren til sin store overraskelse havde opdaget, at det nyislandske sprog i virkeligheden var identisk med den gamle danske tunge. Af den grund fraråder han »sprogfornylsens brede vej«, dvs. lån og fordanskning af fremmedord. I stedet opfordrer han til at gå den besværlige vej og opsøge de hjemlige ord og talemåder, der er glemt eller gået af brug, evt. ved en rejse til Island, og samle dem i et leksikon for at gøre brug af dette stof og derved berige og smykke modersmålet. Skriftet gav ifølge Skautrup (1953: 155) ikke ekko i tiden, og det sproglige udbytte af den slags stræben var derfor yderst begrænset.

Og som før var den islandske middelalderlitteratur relevant i forbindelse med dansk historieskrivning.¹⁰ De første oversættelser af de islandske sagaer til dansk udkom i den sidste halvdel af det 18. århundrede. Her

10 Den historiske interesse i Danmark blev først rettet mod kongesagaerne og dernæst mod oldtidssagaerne. Dette ændredes med tiden, jf. at P. E. Müller og flere danske lærde tog afstand fra den tidligere forsknings opfattelse af oldtidssagaer som sandfærdige historiske beretninger (Lassen 2014: xlvii–xlviii).

kunne man bygge på det omfattende videnskabelige arbejde, som Árni Magnússon havde udført, og den håndskriftsamling han havde etableret og skænket til Københavns Universitet. Den Arnamagnæanske Samling skabte boglige forudsætninger for et mere indgående kendskab til oldsproget og til filologisk-antikvariske studier. Det Arnamagnæanske Legat bidrog til forskning, oversættelse og publicering af værkerne på dansk, jf. fundatsen fra 1760 hvori det står, at legatets midler skal anvendes til at udgive skrifter fra Árni Magnússons samling. Efter nedsættelsen af Den Arnamagnæanske Kommission i 1772 kom der for alvor gang i udgivesarbejdet (Bekker-Nielsen 1979: 147-151), hvor konferensråd Jón Eiríksson (1728-1787) var den drivende kraft. Indtil hans død i 1787 drejede det sig om 30 bind. I 1772 udkom *Njals Saga* og efterfølgende *Gunløgs saga* (1775), *Dræber-Glums saga* (1786) og *Ørboernes saga* (1787). Sagaerne udkom på originalsproget og på nær *Njals saga* indeholdt udgaverne oversættelser til latin. Efter århundredeskiftet 1800 kan der konstateres en intensiv oversættelsesvirksomhed og livlig forskning i den gamle islandske litteratur, hvor indflydelsesrige lærde såsom P.E. Müller (1776-1862), Finnur Magnússon (1781-1847), N.F.S. Grundtvig (1783-1872), Rasmus Rask (1787-1832), Carsten Hauch (1790-1872), N.M. Petersen (1791-1862) og Jón Sigurðsson (1811-1879) gjorde sig gældende. At der var tale om toneangivende forskere fremgår af, at både Müller, Finnur Magnússon, Hauch og Petersen var professorer på Københavns Universitet. Annette Lassen (2014: xlvi) formoder, at *Egils saga* var den første oversættelse af islændingesagaerne til dansk. Den blev foretaget af præsten Truid Nitter og udkom i København i 1728. Werner Abrahamson (1744-1812) udgav i årene 1778-1779 en oversættelse af *Gunløgs saga* og i kølvandet fulgte *Viglunds saga* (1800) og *Dræber-Glums saga* (1802). Herefter kom der for alvor gang i oversættelsesarbejdet, hvor bl.a. Grundtvig, Børge Thorlacius, E.C. Werlauff, P.E. Müller samt Knud Lyhne Rahbek ydede omfattende bidrag, jf. P. E. Müllers *Sagabibliothek med Anmærkninger og indledende Afhandlinger* i tre bind og Rahbeks værk *Nordiske Fortællinger*, som bl.a. indeholder den første udgivelse af *Njals saga på dansk* (Annette Lassen 2014: xlvi-xlviii). Oversættelser og udgivelse af oldtidsdigtningen må ses i sammenhæng med dansk patriotisme og spirende national bevidsthed blandt danskerne.

Danskernes interesse for islandsk sprog og litteratur, som skildret ovenfor, havde stor betydning for islændingene. Her skabtes grundlag for samarbejde mellem danske og islandske lærde, hvor dansk – og ikke latin som tidligere – var målsproget, og kundskaber i dansk og islandsk

uomgængelige. Ifølge Skautrup kunne historikerne antagelig læse gammel-dansk, men oldnordisk havde ingen dansk forsker siden Vedel arbejdet selvstændigt med (Skautrup 1953: 143-144 og 153-155). Af disse grunde var samarbejde med islændingene uundgåeligt. Kilderne viser, at mange studenter og lærde islændinge i København assisterede danske lærde i forbindelse med deres arbejde og studier. Den interesse og prestige, som var forbundet med islandsk sprog og litteratur, har uden tvivl bidraget til de studerendes selvværd som islændinge og en vis stolthed over kulturarven. Samarbejdet om de dansk-islandske emner betød, at islændingene fik kontakt med indflydelsesrige danskere, og sidst men ikke mindst betød arbejdsindsatsen løn til de islandske studerende, som ofte levede under trange kår i København. Desuden er det ikke usandsynligt, at islændingene har fået øje på visse paralleller mellem indflydelsen fra det tyske sprog på dansk og det danske sprog på islandsk¹¹, og at den indsigt har fremmet deres bevidsthed om betydningen af deres eget modersmål og dets stilling.

Nationalopdragelse og modersmålet

Frem til omkring århundredeskiftet 1800 kunne man være en god patriot i Danmark uden at tale fædrelandets sprog. Patriotismen forudsatte kun troskab mod kongen og staten samt helst borgerdyd og borgersind (Skautrup 1953: 131), men dette ændrede sig med teorier om sprogets vigtighed for nationaliteten. I 1808 udkom *Tanker om Nationalopdragelsen betragtet som det virksomste Middel til at fremme Almeenaand og Fædrelandskiærlighed* af Laurids Engelstoft, professor i historie og geografi.¹² I 1802 havde han udgivet pjecen *Om den Indflydelse, Opdragelsen, især den offentlige, kan have paa at indplante Kiærlighed til Fædrelandet*. Engelstoft var en af de første, der formulerede en nær sammenhæng mellem sprog og nation. Han antyder dette i sit første skrift, men i bogen om nationalopdragelsen udbyggede han sin argumentation nærmere. Engelstoft understreger at »I alle Tidsaldere, hos alle Nationer har Fædrelandskiærlighed været anset som en af de ædleste Følelser, der kunde opvarme

11 Se nærmere herom i Auður Hauksdóttir 2001: 29–34 og 2013.

12 Laurids Engelstoft (1774–1851) var meget indflydelsesrig på sin tid. Han blev sekretær i Direktionen for højere Uddannelser ved dens oprettelse i 1805 og senere assessor og medlem af Direktionen (*Københavns Universitet 1479–1979* II fra 1993: 40–41).

Menneskets Bryst« (1808: 1). Mennesket er et selskabeligt væsen og er født som medlemmer af en skærskilt stat. Fædrelandskærlighed, undervisning og national opdragelse er nødvendig både for staten og folket, da alle og enhver skal lære at tænke patriotisk. De unge må lære at genkende og føle det elskværdige, som kendetegner det samfund, de er en del af:

Dette Elskværdige og Gode ved Fædrelandet synes især fra følgende tre Hovedsider at fremstille sig for Forstanden, Hiertet og Indbildningskraften.

Deels er det *Landet* selv, der bliver Gienstand for Borgerens Tilbøielighed; deels *Menneskene*, med hvilke han har fælles Blod, fælles Stammefædre, fælles Sæder, fælles Sprog, fælles Love; deels *Staten selv*, som Stat, dens Forfatning og borgerlige Indretninger. Denne Maade at betragte Sagen paa indeholder saaledes de naturlige Synspunkter, hvorfra den offentlige Undervisning bør gaae ud, naar den skal indgyde Fædrelandskiærlighed i de unge Borgers Bryst (Engelstoft 1808: 24).

I værket betragtes sproget som et nødvendigt element til afgrænsning af nationen, og kærlighed til modersmålet som uadskillelig fra kærlighed til fædrelandet:

Men vi maatte her oversee et af de kraftigste Midler til at nære Almeenaand og giensidig Hengivenhed, dersom vi ikke omtalte Underviisning i *Modersmaalet*. I Almindelighed elsker en Nation intet høiere end sit eget Sprog; i dette boer saa at sige dens hele Tankerigdom, dens Traditioner, Historie og Moral; dette hører til dens egentlige Selv. Men denne Kiærlighed til Modersmaalet er paa en vis Maade uadskillelig fra Kiærlighed til Borgersamfundet selv. Kan man foragte hiint uden med det samme at ringeagte dette? (Engelstoft 1808: 44).

Sprog og nation stod og faldt som sagt med hinanden. Engelstoft lod sig inspirere af Johann Gottfried Herder (1744-1809), som han traf i Weimar i 1798 (Skautrup 1953: 131). Ifølge Herder dannes nationaliteten i samspillet mellem menneske og natur. Sproget anser han for at være forudsætningen for nationaliteten og i det genspejles de naturlige forhold, som de forskellige kulturer lever under (Guðmundur Hálfðánarson 2007: 18-

19). Desuden kan der konstateres indflydelse fra teorier om nationalitet og demokrati, bl.a. teorier af Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), som Engelstoft blev bekendt med under sit studieophold i Frankrig (Nanna Ólafsdóttir: 1961: 13 og 56). Mens Engelstoft skrev sin bog i 1807, opholdt den preussiske filosof Johan Gottlieb Fichte (1762-1814) sig i København, og det er ikke usandsynligt, at han har hørt om Engelstofts teorier. I slutningen af 1807 rejste Fichte til Berlin, hvor han holdt sin kendte forelæsningsrække, der understregede sprogets vigtighed for nationaliteten. Disse teorier fik en stor betydning for tysk nationalisme. Både Engelstoft og Fichte fremhævede sprogets betydning for nationalopdragelsen. Fichte gik dog et skridt videre ved at hævde vigtigheden af, at der fandtes en rød tråd mellem nutidssproget og oldsproget. Således argumenterede han for, at det tyske folk havde en fortrinsstilling, da de talte det samme sprog som i oldtiden, og af den grund kunne tyskere tænke klarere, og havde andre egenskaber end fx franskmændene, som ikke længere talte oldfransk. Ifølge Adriansen (2003: 31-32) blev disse skrifter grundlaget for »nationalfilologien« i Danmark, dvs. studiet af modersmålets betydning for nationaldannelsen. Med disse teorier var modersmålet blevet en af de vigtigste og hyppigst anvendte symboler på den folkelige samhørighed og enhed, dvs. på nationaliteten (Skautrup 1953: 131-133). Dette var ikke uproblematisk i et multilinguelt rige som det danske. Teorierne om modersmålets betydning for nationalitet og nationalopdragelse fik en enorm betydning i Danmark og i mange andre lande i den efterfølgende tid. Også i den sammenhæng fik det islandske sprog en ikke ubetydelig funktion.

Det islandske sprogs betydning i en dansk kontekst

Teorierne om modersmålets betydning for nationaliteten fremmede brugen af dansk inden for alle af samfundets områder. Disse forhold kaldte på forskning i sproget og mange tiltag i forbindelse med publikationer af forskellige slags. Teorier om nationalsproget var altomfattende, og antagelig har Fichtes teorier om originalsprogets betydning rettet yderligere fokus mod islandsk, som til forskel fra dansk kunne præstere en direkte forbindelse med oprindelsessproget, dvs. oldnordisk samt gammel litteratur skrevet på islandsk. Når det gjaldt mødet mellem dansk og islandsk i Danmark, var indsatsen fra Rasmus Kristian Rask skelsættende. Han gik i Latinskolen i Odense, og her blev hans begejstring for islandsk sprog

og litteratur vakt. Rask interesserede sig for historie, hvor han bl.a. lærte om de nordiske sprog og deres slægtskab. Det ældste nordiske sprog var islandsk, som endnu levede i bedste velgående i Island, dog lidt forandret. I kilder fra skolens lærere fremgår det, at Rask lånte bøger om islandsk litteratur bl.a. af Snorri Sturluson, som han læste i sin fritid. For denne flid blev han tildelt en præmie – Schönings udgave af *Heimskringla* omfattende originalteksten samt oversættelse af Snorris tekst til dansk og latin (Diderichsen 1960: 30). Undervisning i latin og græsk fyldte meget i latinskolen, hvorfra Rask modtog en grammatisk viden samt lærte en metode, han kunne anvende i sine undersøgelser af islandsk og senere også af andre sprog (Diderichsen 1960: 17-29). Metoden anvendte han i sin læsning af *Heimskringla*, som dannede grundlaget for hans islandske sproglære.¹³

Rask blev immatrikuleret på Københavns Universitet i 1807, og i et brev til sin velynder Johan von Bülow af 29. november 1808, skriver han, at han var flyttet ind på Regensen (Rask 1941: 3). Her lærte han nogle islandske studerende at kende bl.a. Árni Helgason, senere biskop, Hallgrímur Scheving, senere lektor på den lærde skole på Bessastaðir, samt Bjarni Thorsteinsson og Grímur Jónsson, som begge blev amtmænd. Studiekammeraterne på Regensen blev som sagt alle indflydelsesrige embedsmænd i Island. Rask var ivrig efter at lære islandsk, og i studieårene brugte han enhver lejlighed til at tale sproget med islændinge i København og drøfte sproglige spørgsmål. Rask skrev sammen med vennerne fra Regensen og andre islændinge efter at de var vendt tilbage til Island og af brevsvekslingen fremgår det, at de politiske og ideologiske strømninger, som de blev kendt med i København, blev bragt videre i ord og handling til Island. Ofte angår brevsvekslingen islandsk sprog og litteratur og kilderne viser, hvor stor indflydelse Rasks synspunkter havde på mange islændinge. Desuden giver Rasks breve indsigt i den interesse, der fandtes for islandsk sprog og litteratur i København i begyndelsen af det 19. århundrede og hvor stor vægt, der blev lagt på forskning, oversættelse og publicering af de gamle tekster. I et af sine breve til Bülow fra 1808 udtaler Rask sig om den interesse, der fandtes blandt de lærde i hovedstaden:

13 Se nærmere om hans metode og teorier i Björn Magnússon Ólsens artikel i *Timarit hins íslenska bókmenntafélags* fra 1888: 4-7, i indledningen til Holger Pedersens *Udvalgte af-handlinger* 3 fra 1932 og i Diderichsens bog om Rask fra 1960.

Den nordiskantikvariske Stemning udbreder sig stærkt blandt Byens Videnskabsmænd i denne Tid: Prof. Thorlacius studerer Islandsk, En tager Timeundervisning af en Islænder i Sproget. To Islændere arbejde paa en islandsk Sproglære, en Ordbog er stærkt i Gjære, maaske jeg kommer til at arbejde paa den, Thorlacius (Justitsraaden) har udlovet ikke at komme i den arnemagnæanske Kommission förend Fortalen til Niálssaga er færdig og denne udgivet. Werlauff arbejder paa Registret til Eigils Saga, der ellers henlaa i samme Tilstand. Nylig er udkommen: »*Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren* af N. F. S. Grundtvig. Kun at nu Øh-lenschläger og hans Lige maatte udbrede Fölelsen til det læsende Publikum; ti ellers vil hine Lærdes Iver snart tabe sig igjen, og maaske have ondt ved at hæve sig paa ny (Rask 1941: 4-5).

Breve fra og til Rask giver indsigt i hans interesse for islandsk sprog og litteratur og de opgaver han er involveret i eller har lyst til at beskæftige sig med i fremtiden. I et af sine breve til Bülow fra 1809 giver han udtryk for sin skuffelse over Den Arnemagnæanske Kommission og sine planer om at hævne sig »ved den störste muelige private Arbejdsomhed i den nordiske Litteratur; og mit förste Foretagende blev, efter flere Velynderes Opmuntring, at udarbejde en islandsk Sproglære, som man saa meget har savnet« (Rask 1941: 10-11). I 1811 udkom Rasks grammatik *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*. I en fortale til bogen gør Rask grundigt rede for vigtigheden af islandsk sproglære for danskere:

Paa en Tid, da Dannefolkets Fædrenelandskjærlighed og Selvfølelse synes at fordoble sig, da saamange fortræffelige Lærde søge at stille vore Fædres Bedrifter, Indretninger og Begreber i det for-tjente Lys, da selv Danmarks störste Digtere besynge Fædre-landets gamle Handeler i udødelige Værker, da det danske Sprog har tiltrukket sig saa megen Opmærksomhed, og dyrkes med saa megen Omhu, ja da Regjeringen endog tager sig med Iver af Fædrenelandets Oldsager, deres Bevaring og Udtydning; behøves vel neppe lang Undskyldning for et Forsøg til at fremstille vore Fædres det gamle nordiske Sprogs Bygning og Indretning, med andre Ord: en islandsk Sproglære. Et Forsøg, som, hvis det blot lykkes, i Hen-seende til alt det anførte har den mest afgjorte Nytte og Vigtighed (Rask 1811: V).

Ifølge Rask vækker kendskab til det gamle sprog ærbødighed for forfædrene, da hele deres ånd viser sig så fordelagtigt deri som i et spejl. Han regner det for vigtigt ikke at blande nordisk og det dansk, der bruges nu, da det gamle nordiske blev fordærvet på grund af indflydelse fra tysk. Rask understreger det gamle sprogs kvaliteter og hævder, at man tog fejl, da det blev skildret som fattigt og ufuldkomment. Tværtimod kan det karakteriseres som mere grammatisk fuldkomment end tysk og desuden mere velklingende. Da nordisk var blevet fordærvet af tysk og andre sprog og mere eller mindre forkastet af nordboerne, optog islændingene navnet islandsk, da de var de eneste tilbage som talte sproget. Positive holdninger til islandsk springer alle steder i øjnene. Således skriver Rask, at islandsk udmærker sig ved bekvemmeligheden ved orddannelse og bøjelighed til forskel fra det danske sprog, der har tabt så meget af sin tidligere herlighed. Af den grund overgår det islandske sprog de fleste vesteuropæiske sprog, om ikke dem alle, i renhed og originalitet – denne søde egenskab, der for sproget er, hvad selvstændighed er for staten (Rask 1811: V-IX). Og hvis fædrelandets og i almindelighed Nordens gamle historie, oldsager og gudelære har nogen værdi i vores øjne, da er de islandske skrifter den største hovedkilde til alt dette:

Hvad vidste vi vel om Nordens gamle Hændelser, Kultur og Tilstand uden Sagerne¹⁴, Kongespejlet og Lovene? Hvor disse derfor ikke lyse for os, rave vi jo ligesom i Bælmørke; saaledes er Gorm den Gamles Forening af de danske Lande og saa meget andet skjult i en evig Nat. Hvad vidste vi vel om Odins Levnet, Bedrifter og Lære, naar vi savnede Eddarne og de gamle Skaldekvæder? For ikke at tale om de herlige Digte, som endog for den fortræffelige Materie, de skønne Tanker og den herlige ædle Stil maa læses med Interesse af enhver. Ja selv Nordens ny og store Skalde have jo benyttet Forfædrenes, i de islandske Skrifter indhyllede, gamle Forestillinger og Myter, samt efterlignet deres Fremstillelsesmaade, og saaledes vist at hine vare ikke mindre sindrige og frugtbare, denne ikke mindre passende og værdig end Grækernes og Rommernes, naar begge kjendes tilbørlig og anvendes med eget Snille og Smag. Det er da saaledes ved Kjendsgjerniger overflødig bevist, at vi ingenlunde behøve at bortføre Muserne

14 Dvs. *sagaerne*.

fra Parnas, for at skrive og digte skjønt og opløftende her i Norden; med andre Ord, vi behøve ikke at forme alt efter Græker og Rommere, da vi hos vore egne ærværdige Fædre kan finde saa meget efterlignelsesværdigt; kun at vi ikke ere indtagne af utilgivelige Fordomme imod vort eget og vore Fædres, som vel især rejse sig af en endnu mere utilgivelig Vankundighed deri (Rask 1811: X-XI).

Rask hævder, at islandsk er uundværligt for kundskab i fædrelandets og hele Nordens oldsager, historie og forhenværende borgerlige indretning, og at det er afgørende for grundig dansk lovkyndighed. Her henviser han til den udødelige Kofod Ancher, som har hævet det over enhver tvivl, at kilderne til gældende danske love findes i ældre danske og norske love. De gamle lovtekster er skrevet på gammelt norsk, som er et og det samme som islandsk. Derfor siger det sig selv, at for at kunne vurdere kopiens rigtighed må den lovkyndige kende originalen. Sproget i jyske og skånske lov ligger tæt på islandsk, og derfor er kendskabet til islandsk en forudsætning for fuld forståelse af de gamle tekster. Uden kendskab til islandsk og hjælp fra den lærde islænding, Dr. H. Finsen,¹⁵ ville det ikke have været muligt for Kofod Ancher at oversætte jyske lov og udarbejde et ordregister til teksten. Desuden er det umuligt at forklare eller forstå de ældste levninger af dansk litteratur i dybden, dvs. foruden lovteksterne også runemindesmærker, dokumentationer, kæmpeviser, oldsprog og lignende. Jo ældre danske tekster, jo flere spor findes der af det gamle sprog. Da det gamle nordiske sprog er modersproget, er netop dette sprog hovedkilden til de nordiske sprogs etymologi (Rask 1811: XII-XIV).

Endelig, dersom Dansken efter det forrige er oprunden og sammensat af Islandsk og Tysk, saa følger nødvendig at det gamle Nordiske maa blive, om ikke det første og eneste, saa dog et saare vigtigt Middel til at rense, forbedre og forskjønne Modersmaalet; ti jo længere man fører dette bort fra samme, jo længere fører man det jo, saa at sige, bort fra sig selv, fra sit eget oprindelige og ejendommelige Væsen (Rask 1811: XVI).

15 Her er der tale om biskop Hannes Finnsson (1739–1796), som blev immatrikuleret på Københavns Universitet i 1755. Han blev cand. theol. I 1763. I årene 1770–1777 opholdt han sig igen i København i forbindelse med videre studier og forskning.

Ifølge Rask er det hævet over enhver tvivl, at dansk og svensk er søstersprog, som tilhører en sprogklasse, der er sideordnet den germanske, og at de to sprog sammen med færøsk og norsk nedstammer fra modersproget islandsk (Rask 1811: XVII). Da islandsk er forholdsvis uforandret, bør det på grund af sin renhed tjene som et slags forbillede i forbindelse med rensning af udenlandsk, især tysk, påvirkning på dansk. I sin tid havde det norske sprog været det reneste, hvilket er naturligt set i lyset af Norges beliggenhed som det yderste og fjerneste fra lande, hvor forskellige sprog tales. Islændingene udvandrede tidligt fra Norge, og siden dyrkede og polerede de deres sprog så omhyggeligt, at det blev renere og smukkere end i Norge selv. Derfor kan vi glæde os ved, at den gamle islandske litteratur besidder mangfoldige skønne levninger af det gamle Nordens reneste og smukkeste dialekt¹⁶ (Rask 1811: XXXII). Og Rask spørger om ikke dette land, dette folk og nationens ypperlige værker, såvel som det nu brugte såre lidt forandrede sprog, skulle være »af en afgjort Vigtighed og Interesse for hver ægte og tænkende Nordbo, for enhver, der har Lyst at se og føle hvorledes hans Fædre for saa fjærne Tider levede, talede og tænkte« (Rask 1811: XXXIII). Set i lyset af sprogets indvortes fortræffelighed og udvortes interesse og vigtighed for danskerne, samt at det endnu tales og det af et folk, der henhører til den danske stat, er det ubegribeligt, at man ikke har haft et brugbart værk om sproget,

ja endog heller ønsket en Gang for alle at udslette dets Tilværelse af Landet, for ikke at bryde sig med at lære det, saa at endog den aldeles barbariske Grønlandsk har nydt en blidere Skjæbne, og faaet langt bedre Bearbejdelser, baade Sproglærer og Ordbøger. Den Møje, som det derfor kostede at lære Islandsk, maa vel og være en vigtig Aarsag, hvorfor saa saare faa, for ikke at sige slet ingen, Danskere eller i Almindelighed Udlændinger have forstaaet det til gavns (Rask 1811: XXXIV).

Rask opholdt sig i Island i årene 1813 til 1815 og det samme år, som han sejlede derop udkom bogen *Om det islandske Sprogs Vigtighed* af Peter Erasmus Müller.¹⁷ I det første afsnit gøres der rede for det islandske sprogs

16 Her henviser Rask til en uenighed med tyske lærde, bl.a. Adelung, som ifølge Rask ikke kan acceptere, at der i Norden fandtes et hovedsprog (Rask 1811: XXXII).

17 Peter Erasmus Müller var professor i teologi på Københavns Universitet og senere Sjællands biskop.

vigtighed i forbindelse med dannelse af dansk skriftsprog, mens der i andre afsnit drøftes, hvordan man kan bidrage til større kundskaber i islandsk blandt danskere, og de dokumenterer også det islandske sprogs vigtighed for lovkyndighed, historisk forskning og for andre europæiske sprog. Det afsluttende afsnit omhandler sprogets nøglefunktion i forbindelse med læsning af islandsk litteratur, og det drøftes, hvordan sagaerne har været inspirationskilde for danske samtidsforfattere. Sidst i bogen diskuteres sagaernes relevans for læsere uden for Island. Her forklares det, at indholdet i sagaerne skildrer islændinges og andres rejser uden for Island, både i Skandinavien og andre steder, og at de af disse grunde giver en uvurderlig indsigt i nordboernes historie medregnet deres sæd og skik (Müller 1813: 199-201). Af den grund vedkommer sagaerne ikke kun Island men snarere hele verden.

Annette Lassen har peget på, hvor stor vægt Müller lægger på oversættelse af sagalitteraturen til dansk pga. dens betydning for sprogrensning og sproglig fornyelse. I den forbindelse præsenterer Müller en metode, som mange toneangivende danske lærde anvendte i oversættelsesarbejdet, herunder N.M. Petersen (Lassen 2014: 72-75 og under udgivelse). Dette falder også i tråd med Rasks og andre puristers opfattelse af det islandske sprogs funktion i forbindelse med dansk sprogrøgt.

I et brev til Jacob Grimm af 20. august 1811 skriver Rask om en opgave han har fået i forbindelse med Björn Hadlórssons islandsk-latinske ordbog: »Det Lexicon jeg udgiver er ganske forskjellig fra Supplementerne af Olafsen¹⁸ til Ihre. Det er udarbejdet af Björn Haldórson fra Islandsk til Latin jeg skulde sætte Dansk til og forøge det lidt, især efter et Par skrevne Indices af Olafsen« (Rask 1941: 72). Ordbogen udkom i 1814 med Rasks danske oversættelser og supplement. I indledningen understreger P.E. Müller bogens praktiske værdi i forbindelse med læsning og oversættelse af islandsk litteratur og ved undervisning i islandsk sprog (Müller 1814: V-XIV). Müllers lærebog i islandsk, Rasks sproglære og Björn Halldórssons ordbog vidner om den efterspørgsel, der fandtes for islandskkundskaber blandt danske lærde på den tid. Dette understøttes også af et brev fra lingvisten og historikeren Molbech¹⁹ til Rask fra 1812, hvor han an-

18 Her drejer det sig om Jón Ólafsson Svefneying, bror til Eggert Ólafsson og svoger til Björn Halldórsson.

19 Molbech (1783–1857) var født i Sorø. Han skrev om Danmarks historie. Han var også en dygtig lingvist og skrev bl.a. *Dansk-Haand-Ordbog til Retskrivnings og Sprogriktigheds Fremme med Grundtræk af den danske Retskrivningslære* (1813) og *Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord, tilligemed afledede og sammensatte Ord, efter den nuværende Sprogbrug forklarede i deres forskellige Betydninger, og ved Talemaader og Exempler oplyste*, bd. 1–2 (1833).

moder om vejledning i islandsk, som kan være ham til nytte i forbindelses med hans historieforskning og arbejde med det danske sprogs berigelse og slægtskab:

At Kundskab til det gamle Tungemaal er en af de første Betingelser for at kunne trænge ind i det gamle Nordens Aand, har jeg i mange Aar indseet; men forskiellige Aarsager have giort det umuligt for mig at faa et Ønske opfyldt, jeg længe har næret. – Nu, da Historien, og fornemmelig Fædrelandets, vil blive Hovedformaalet for min Fremtids Studium, kan jeg ikke længere udsætte, at erhverve mig et fornødent Middel til at kiende og forstaae Nordens ældste historiske Mindesmærker og i dem at grandske dets eiendommelige Charakter. De seer derfor, at Sproget hos mig ei egentlig vil blive Øiemed, men kun Middel. Jeg ønsker at lære det Islandske, vel ogsaa med Hensyn til det danske Sprog og dettes Berigelse og Slægtskab; men fornemmelig for i historisk Hensigt at kunne læse de gamle Sager. En Veiledning, der saa meget muligt kunde lette mig Veien til at opnaae saameget af denne Kundskab, som jeg hertil behøver, var det jeg ønskede mig, og som jeg af Dem vilde udbede mig, i Fald Deres Forretninger tillade Dem, at anvende herpaa et Par Timer ugentlig (Molbech i *Breve fra og til Rask*, Hjelmslev 1941: 104-105).

I 1815 udkom teksten *Om Nationalsprogets Hellighed* af Christian Molbech. Titelen indikerer forfatterens holdninger til nationalsprogets vigtighed, som han i Engelstofts, Fichtes og Herders ånd beskriver som grundlaget for folkesamfundet: »Naar vi see os om efter det første, det tidligste, det almindeligste og umiskiendeligste Mærke paa et Folkesamfunds Tilværelse som egen, selvstændig Nation: da finde vi dette i Sproget« (Molbech 1815: 6). Det som landet er for den fysiske afgrænsning, det er sproget for den åndelige. Hvor man finder et sprog, vil der også være et folk, og ved at studere sprogene opdager man den nøje forbindelse, der findes imellem en nations ånd og karakter og dens sprog. Ifølge Molbech kommer folks åndsdannelse, sæder og gemyt ingen steder klarere til udtryk end i sproget (Molbech 1815: 6-10). Molbech kommer også ind på det islandske sprogs funktion i forbindelse med dansk. Her skildrer han den fordel det er for danskerne, at have vort »Sprogs rene og mægtige Kilde, det ældgamle, ærværdige, ublandede islandske Tungemaal, med dets rige Litteratur, at tye til, naar vi, paa den værdigste og mest lønnende Vei, ville arbeide paa at danne eller berige det danske Sprog paa en med dets

oprindelige Aand overensstemmende Maade«. I det islandske sprog ligger en rig skat åben for danskerne, som næppe ville kunne udtømmes i flere generationer. Hvis danskernes sprog skal flyttes tilbage til den kraft, fylde og nordiske ånd, der en gang herskede i fædrenes sprog, kan det bedst gøres ved benyttelsen af islandsk. Dermed er det dog ikke sagt, udtrykker Molbech, at danskerne ved en dårlig og snart kølnet overdrivelse udelukkende skal kaste sig på det islandske sprog, eller at det skulle være mere tilladt at fordærve dansk ved islandsk end ved svenske barbarismer (Molbech 1815: 19).

I sin bog *Indledning til Forelæsninger over det danske Sprogs og den danske National-Litteraturs Historie* fra 1822 diskuterer Molbech det danske sprogs egenskaber og oprindelse sammenlignet med andre sprog. I den sammenhæng kommer han ind på, hvilken betydning beslægtskabet med islandsk har for kvaliteten af det danske sprog. Han peger på, at litteratur på dansk egentlig ikke går længere tilbage end til midten af det 16. århundrede, og derfor står sproget tilbage med hensyn til litteraturens alder for en del andre af de nyere europæiske sprog. Af den grund har dansk endnu ikke nået en nogenlunde fuldstændig udvikling og historisk betydning i dets litteratur. Dansk har dog ifølge Molbech sine potentialer og styrker:

Men denne sildigere Udvikling har givet den danske Litteratur Fordele af at kunne berige sig ved Hielp af enhver fremmed, som har en tidligere Dannelse; og Sproget, om det end skulde være mindre uddyret, mindre poleret, end andre, saa har det netop derfor større Gedigenhed, Ungdomskraft og Dannelighed. Ved et levende Sprog maae vi ei blot see paa, hvad det er; men ogsaa paa hvad det endnu kan blive til. – Det danske Tungemaal eier desuden et ikke uvigtigt Fortrin for flere andre europæiske Sprog i dets umiddelbare Afstammelse fra et endnu levende oprindeligt eller Moder-Sprog, det Old-Scandinaviske eller Islandske, og ved at forfølge den danske Litteratur i dens tidligste Monumenter opad til det trettende Aarhundrede, slutter den sig i en uafbrudt Række til den gamle islandske, hvis levende Blomstring i tale og Skrift hos et eget Folk, formedelst dets særegne geographiske Beliggenhed, desuden har vedligeholdt sig til vore Dage ved Siden af dets Døttresprog, det danske og svenske.

Denne det danske Sprogs ældgamle Herkomst fra et ublandet Stammesprog, tør vi vel kalde dets Adel; og da denne Arveadel ikke er uden Glands og Fortieneste hos den gamle Stamme, Spro-

get heller ikke kan siges at være ganske vanslægtet fra denne og hensunket i Fornedrelse og kraftløs Ringhed, saa tør vel ogsaa vort Modersmaal rose sig af denne dets Adel (Molbech 1822: 12 og 14).

Her fremhæves kvaliteten ved et rent og purt sprog, og i Fichtes ånd understreges vigtigheden af, at der findes gammel litteratur skrevet på et sprog, som danner en rød tråd mellem nutidssproget og oprindelsessproget. I den kontekst vinder dansk ved at kobles til islandsk. På grund af indflydelse fra andre sprog har dansk ligesom engelsk tabt en del af sin oprindelige rigdom, jf. de franske og latinske ord og udtryk, som har fået borgerret i engelsk i stedet for de gamle angelsaksiske, mens tyske ord har fortrængt de oprindelige nordiske ord og udtryk i dansk. For at berige engelsk har Lord Byron og Sir Walter Scott optaget næsten glemte angelsaksiske og gamle engelske udtryk i deres værker. På samme måde argumenterer Molbech for, at oprindelige nordiske ord nu inkorporeres i dansk, eftersom der »i Nordens gamle Tungemaal virkelig findes saadanne Ord, Udtryk og Talemaader og Vendinger, som ikke blot endnu lade sig overføre i det danske Sprog, men kunne tiene dette til sand Berigelse« (Molbech 1822: 15). Ligesom hos P.E. Müller var Molbech af den overbevisning, at en sundere næring til sproget skulle hentes fra oldtidens rod, og at gode oversættelser af den klassiske litteratur var et effektivt middel til at forøge sprogets værd (Molbech 1822: 17-18). For at sikre en større udbredelse af studier i islandsk foreslår Molbech, at det islandske sprog gøres til genstand for offentlig undervisning, ikke blot på Københavns Universitet, men også på længere sigt på de lærde skoler, og han spørger, om ikke Nordens gamle sprog og litteratur ligeså vel som tysk og fransk fortjener at have en lærestol på den danske højskole. Under alle omstændigheder burde de, der ansættes som lærere i modersmålet ved de lærde skoler, besidde en sådan kundskab til stamsproget, at de kan gøre den anvendelig i undervisningen i det danske sprog, og bibringe lærlingen et begreb om begges slægtskab, om værdien og vigtigheden af det ældre sprog, og vejlede ham til at læse og forstå det (Molbech 1822: 18-19).

Det som her er blevet skildret, vidner om den interesse, der fandtes for islandsk sprog og litteratur i begyndelsen af det 19. århundrede blandt toneangivende danske lærde. Her havde Rask en særstilling med sin enestående indsats. Formålet med Rasks ophold i Island var at forbedre hans islandskkundskaber og forske i sprogforholdene i landet. Under opholdet færdiggjorde han sin *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*, som blev tildelt pris af Det Kongelige Videnskaber-

nes Selskab og udgivet i København i 1818 (Gregersen 2013: 9-16). Med Rasks epokegørende værk skabtes der grundlag for yderligere forskning i forholdet mellem oldtids- og nutidssproget.

Rasks breve og andre kilder vidner om hans store engagement for islandsk sprog og litteratur og hans enestående beherskelse af islandsk. Brevene viser også hans tætte kontakt med mange islændinge. Under sit ophold i Island erfarede Rask, at det islandske sprogs situation ikke var helt så ideel, som han havde forventet, og at sproget ikke var så »uspole-ret« som han havde regnet med. Dette skyldtes ikke mindst indflydelse fra dansk på handelsstederne især i den spirende hovedstad Reykjavík, mens sproget stadigvæk taltes rent og purt på landet. I kølvandet på Islandsopholdet var Rask en af initiativtagerne til oprettelsen af Det islandske litteraire Selskab, som i 1816 blev etableret til værn for islandsk sprog og kultur, med to afdelinger, en i Reykjavík og en i København. I sin opfordring til unævnte læsere understreger Rask den særstilling, som modersmålet har i Island, da nationens uddannelse og velfærd baseres på sproget og litteraturskrivning. For at bidrage til islandsk sprog og kultur ville han invitere alle lærde og velyndere af Island til at være med til at etablere et selskab med formålet at udgive mesterværker, som allerede var blevet skrevet på islansk samt nye originale og oversatte bøger, som egnede sig til brug i den lærde skole (Rask 1941: 179-181). Det islandske litteraire Selskab, som stadigvæk er aktivt, havde og har stor betydning for udviklingen af det islandske sprog gennem publikationer af bøger samt udgivelse af tidsskriftet *Skírnir*, et af Nordens ældste tidsskrifter, som endnu den dag i dag udkommer to gange om året.

Men hvilken betydning fik islandsk sprog i Danmark på længere sigt? Ifølge Skautrup blev det islandske sprog ikke det forbillede for dansk, som Rask og andre purister argumenterede for. I den forbindelse henviser han til P.E. Müller, som i 1813 udtrykte, at frem til 1811 fandtes der næppe flere end ti danskere og nordmænd, som kunne forstå islandsk. Noget helt andet gjaldt islandsk litteratur, som fik en langt større og mere langvarig betydning (Skautrup 1953: 154). Set i lyset af den omfattende oversættelsesvirksomhed som fandt sted før og efter århundredeskiftet 1800, og den rolle som islandsk spillede som nøgle til middelalderlitteraturen, kan man spørge, om Skautrup evt. undervurderer sprogets betydning. Om hans konstatering holder stik, forudsætter en omfattende udforskning af oversættelsesarbejdet, og hvad det har betydet med hensyn til dansk ordforråd og stil samt samtidens og eftertidens holdninger til sproget. Her er det også værd at minde om, hvor tæt sprog og litteratur kan hænge sammen.

Af betydning er også i denne sammenhæng, at i mere end hundrede år indgik oldilslandsk som en selvfølgelig og obligatorisk del af studiet i dansk på universitetet, og i perioden 1871-1935 fandtes islandsk på skolekemaet i gymnasieskolen (Lassen 2018a: 11-12). Men hvorom alting er, kan det hævdes, at den interesse, som danskerne viste islandsk sprog og litteratur på den tid, og som islandske studerende og lærde blev kendt med i København, havde stor betydning for islændingenes holdninger til deres modersmål. Således bidrog danskernes interesse for sproget og litteraturen til at styrke det islandske sprogs status og funktion.

Nationalopdragelsen implementeres

Ideerne om nationalidentitet og nationalopdragelse slog først igennem blandt de lærde, men efterhånden blev de ført ud i praksis og fik betydning i flere af samfundets lag. I begyndelsen af det 19. århundrede fandt radikale ændringer af de lærde skoler sted. Deres formål havde primært været at uddanne præster, men nu fik de et bredere sigte, nemlig at skaffe de unge en uddannelse af deres anlæg og evner samt et forråd af forkundskaber, der gjorde dem tilstrækkelig forberedte til at læse på universitetet og fuldende akademiske studier.²⁰ Undervisning i modersmålet kom på programmet sammen med fremmedsprogene tysk og fransk (*Lovsamling for Island* 7, 1857: 268-270 og 284). På den lærde skole på Bessastaðir blev der undervist i dansk, men formel undervisning i islandsk blev først indført efter flytningen af den lærde skole til Reykjavík i 1846. Den eneste undervisning i islandsk, der fandtes på skolen på Bessastaðir, var i form af oversættelse mellem islandsk og andre sprog, primært latin.

Undervisningspligt blev indført i Danmark i 1814 for børn i alderen 7-14 år. Hovedfagene var skrift, læsning, regning og religion. Til at begynde med benyttede man sig af tyske lærebøger i dansk oversættelse (Grinder Hansen 2016: 60), men fra omkring 1830 blev der udarbejdet læse- og lærebøger med henblik på undervisning på danske skoler. Almen undervisning på dansk og udgivelse af danske lærematerialer kaldte på standardisering af sproget, bl.a. normer for dansk retskrivning og grammatik. Eksempler

20 Ifølge et brev fra Direktionen for Universitetet og de lærde Skolers skrivelse af 16. juni 1806 skulle den lærde Skole i Island organiseres efter »lige Grundsætninger med dem, som ere antagne for de i Danmark og Norge reformerede Skoler, forsaavidt disse Grundsætninger for Island kunne være anvendelige« (*Lovsamling for Island* 7, 1857: 76).

på dette findes i lærebøger fra begyndelsen af det 19. århundrede, hvor der i forordet af og til nævnes problemer i forbindelse med retskrivning. Islandsk sprog og litteratur kom også ind i billedet i forbindelse med lærebøger. Dels var der efterspørgsel på lærebøger i islandsk, dels blev islandsk litteratur nu præsenteret i lærebøger som en del af den danske kanon. Rasks *Lestrarkver*²¹ fra 1830 vidner om det første: Bogen var beregnet til selvstudium i islandsk og oldnordisk, da en formaliseret undervisning endnu ikke fandtes (Bekker-Nielsen 1979: 155). I indledningen til *Dansk Læsebog til Brug i de lærde Skoler* af Christian Flor fra 1831²² står der, at hensigten med samlingen har været »at Læseren ved dens Hjælp skulde kunne faae en tydelig Forestilling om den danske Litteratur, forsaavidt som den maa interessere den Dannede i Almindelighed« (Flor 1831: III). Blandt den »danske« litteratur findes der nogle teksteksempler fra islandsk middelalderlitteratur. Efter dansk oversættelse af Saxos tekst følger der brudstykker fra Grundtvigs oversættelse af Snorri Sturluson og derefter fra bl.a. Njals Saga og Olav Tryggvasons Saga. Forfatteren udtrykker sit håb om, at det vil finde bifald, at han ikke har udelukket den ældre litteratur, som er så vigtig og interessant, »at ingen dannet Dansk eller Norsk bør være fuldkommen ubekjendt med den« og han tilføjer, at »den Fremmede, som benytter denne Bog, maa nødvendigden være tilfreds med at kunne gjøre Bekendtskab med en Litteratur, der i Udlandet har vakt mange Lærdes Opmærksomhed.« De gamle tekster forekommer i dansk oversættelse, og Flor tilstår, at der kan være forskellige meninger om den form, hvori den gamle nordiske litteratur præsenteres for den studerende ungdom, men selv anser han det meget sandsynligt, at om en del år vil en dansk læsebog for de lærde skoler begynde med islandsk (Flor 1831: IV-V).

Rasks bog *Oldnordisk Læsebog indeholdende Prøver af de bedste Saegær i den gamle islandske Text* udkom i 1832. I indledningen udtrykker Rask sin glæde over publiceringen af læsebogen, da hans bog *Sýnishorn af fornum og nýjum norrænum ritum í sundurlausri og samfastri ræðu*, som udkom i Stockholm i 1819, ikke mere kan fremskaffes (Rask 1832: 4-5). Ved valg af tekster har han taget hensyn til Flors læsebog. I 1832

21 Bogens titel er *Lestrarkver handa heldri manna börnum með stuttum skiringargreinum um stafrofið og annað þartil heyrandi*.

22 Den første udgave af *Dansk Læsebog til Brug i de lærde Skoler* udkom i Kiel i 1831. Senere blev den publiceret under titlen *Haandbog i den danske Litteratur*. Bogen er den første danske skolebog, som kaster lys over modersmålets udvikling fra middelalderen til nutiden ved hjælp af teksteksempler fra litteraturen.

udkom også en forkortet og lidt bearbejdet udgave af Rasks sproglære fra 1811, nu med titlen *Kortfattet Vejledning til det oldnordiske eller gamle islandske Sprog*.

To år forinden udkom en islandsk formlære af præsten og seminarieforstanderen Ludvig Christian Müller (1806-1851). Bogens titel er *Udtog af den islandske Formlære med Nøgle til Knytlinga Saga*, og på den første side fremgår det, at bogen tilegnes Rask »hvis Arbejder denne lille Bog skylder sin Tilværelse«. I forordet skriver Müller, at hensigten med bogens udgivelse er at afgive et hjælpemiddel til drengenes undervisning i det islandske sprog. Ved privatundervisning havde han følt trang for en bog af denne slags, og desuden bidrog det til udgivelsen, at han havde »troet ikke uden Grund at turde haabe, at Islandsk vilde komme til at udgjøre en Læregenstand i vort Fædrenelands lærde Skoler«. I den sammenhæng ville Rasks sproglære være for vidtløftig. Med formlæren fulgte en nøgle til *Knytlinga saga*, som forfatteren finder passende at begynde læsningen med, »da de første Capitler er saa lette, at de synes at være skrevne«(til Brug for Begyndere», og Resten ikke sværere, end at enhver Dreng ved Hjælp af Lærer og Lexicon godt maa kunne arbeide sig derigjennem« (Müller 1830 i forordet). I 1837 udkom Müllers bog *Islandsk Læsebog med tilhørende Ordforklaring*, og i forordet skriver han:

Efterat Rask har udviklet, hvad Islandsk er for et Sprog, og Danmarks største Digtere bragt i deres Landsmænds Erindring, hvad der i fordums Dage udtalede paa det Tungemaal, er det visselig overflødigt at sætte Pen til Papiret, for at gjøre opmærksom paa hvor godt det vil være for Danske at kjende baade det ældste af de Nordiske Bogsprog og de første Skrifter som afbildede noget Aandeligt i Norden. Det vil vel ogsaa snart være unødvendigt af en anden Aarsag, thi nu da de Franske indbyde Islændere til Paris, og sende Lærde til Island, for at gjøre sig bekendte med Sproget og Literaturen²³, vil det vel ikke vare længe för vi lære af dem eller ogsaa af Tydskerne at oplade Øinene for den Skat, der ligger os nærmest; (...) (Müller 1837a i forordet).

23 Her refereres der formodentlig til Paul Gaimards videnskabelige rejser til Island i årene 1835 og 1836 og hans kontakt med islændinge, herunder Jónas Hallgrímsson og andre islandske og danske lærde i København. Se nærmere herom i bogen *Maðurinn sem Island elskaði. Paul Geimard og Íslandsferðir hans 1835–1836*. Bogen er skrevet af Árni Snævarr og udkom hos Forlagið i 2019.

Bogens udgivelse skyldes ifølge forfatteren selv, at han i en række år har undervist i islandsk og i den forbindelse har savnet en bog, »der med den nødvendige Ordforklaring indeholdt saa fuldstændig en Samling af den ældste Nordiske Literatur, at hvem der havde læst den, kunde gjøre sig et Begreb om den hele Aand, som udtaler sig i Nordens ældste Böger« (Müller 1837a i forordet). Men hvem var denne Ludvig Christian Müller, som i så høj grad bidrog til danskernes kundskaber i islandsk. Mange kender til Rasks ophold i Island i årene 1813 til 1815, men færre ved, at i årene 1832 til 1833 opholdt Ludvig Christian Müller sig i landet i halvandet år med det formål at lære sproget. Under opholdet blev han bekendt med islandsk børneopdragelse, som han mente, at danskerne kunne lære meget af, jf. Hans artikel herom efter hjemkomsten i *Dansk Folkeblad* (Müller 1837).²⁴ Som det fremgår af citatet her ovenfor fremhæver Müller kvaliteten ved islandsk som et gammelt og prestigefyldt bogsprog. Set i lyset af dette, er det bemærkelsesværdigt, at han også interesserede sig for hebraisk. Ifølge kilderne talte han flydende hebraisk allerede som gymnasieelev og i 1834 udgav han en hebraisk grammatik (www.denstoredanske.dk). Formodentlig har vi her eksempler på, hvordan respekten for gamle skriftsprog og prestigefyldt litteratur bidrog til interesse for sprogene, her i form af sprogindlæring og faglig indsats, jf. Aitchisons (2013: 10) og Fishmans (2012) teorier om disse forholds betydning for sprogenes trivsel og udvikling. At både islandsk sprog og litteratur af flere grunde var vigtige for danskerne, gjorde ikke sprogets og litteraturens stilling ringere.

En anden vinkel på den gamle litteraturs funktion fremgår af N.F.S. Grundtvigs værk *Græsk og Nordisk Mythologi for Ungdommen* fra 1847, hvor den nordiske mytologi optages helt ligestillet med den græske (Auken 2005: 530-531). Også her er den positive opfattelse af gamle sprog og prestigøse litteratur ikke til at tage fejl af. Grundtvig understreger, at islandsk og græsk er to levende oldtidssprog og af den grund vigtige som kulturbærere. For nordboerne er det derfor afgørende at lære islandsk, da det fungerer som en levende nøgle til den oldnordiske litteratur (Lassen 2018b: 12).

Til sidst bør nævnes *Den danske Børneven: en Læsebog for Borger og Almue-Skoler* af Peder Hjort, lektor i tysk ved Sorø Akademi, som udkom i 1838. Bogen baseres delvis på en tysk læsebog, *Wilmsens Deutscher Kinderfreund*, dels på dansk stof, som Hjort og hans kolleger stod for. Bo-

24 Ifølge kilderne lod Grundtvig sig inspirere af Müllers teorier om børneopdragelse. De bar præg af islandsk børneopdragelse, som Müller blev bekendt med under sit ophold i Island, og hvor traditionen for at dyrke og fortælle litteratur var inde i billedet (Arnór Sigurjónsson 1935: 8).

gen blev udgivet 10 gange og blev enormt populær, og efter sigende blev den ikke kun læst af danske skoleelever, men også af læselystne bønder og almuefolk (Borup 1959: 99-106). I afsnittet »Fædrelandet« fortæller der om Danmarks tre nordlige bilande, dvs. Færøerne, Island og Grønland:

Sejler man nu paa Nordhavet en 50 Mil fra det nordligste Skotland omtrent i Nordvest, saa kommer man til en Øgruppe, som hedder Færøerne, og den er det sydligste af Danmarks nordlige Bilande. Sejler man igjen derfra lige i Nordvest en 75 Mil, saa kommer man til den store og højst mærkværdige Ø Island, som er det midterste og vigtigste af disse tre Bilande (Hjort 1877: 124).

For hvert af de tre lande findes der udførlige beskrivelser af de lokale natur- og leveforhold. I afsnittet om Island nævnes desuden islandsk sprog og litteratur:

Islænderne, vore hæderlige Landsmænd tale paa denne deres af-sides liggende Ø altid endnu det samme gamle Srog (sic), som ved Kristendommens Indførelse var det gængse i alle tre nordiske Riger. Deres Forfædre have med stor Iver samlet og nedskrevet mangfoldige vigtige Efterretninger om det gamle Nordens Liv, Sæder, Gudetro og Tildragelser, hvilke vi uden deres Flid ikkun vilde kjende meget ufuldkomment. De af dem affattede Haandskrifter ere nu siden blevne trykte til Oplysning og Glæde ikke blot for Norden, men for mange i hele Verden; det er disse Bøger, som hedde Edda [Oldemo'er], Hejmskringla, Sagaerne o.s.v. Denne skjønne Videlyst hersker endnu i Landet og skaffer Islænderen i sin tarvelige²⁵ Ensomhed en sand Glæde (Hjort 1877: 132).

Set i lyset af *Børnevennens* popularitet kan man forvente, at mange danskere har været bekendt med dens indhold, evt. også denne udtalelse om islændingene, som unægtelig minder meget om citatet fra Saxo om islændingenes skrivevirksomhed. *Hjorts Børneven* blev faktisk også meget populær i Island. Den blev læst i vide kredse og bl.a. brugt i danskundervisningen i den lærde skole i Reykjavík. Således er det ikke usandsynligt, at disciplene har læst om det islandske sprogs og litteraturs kvaliteter i

²⁵ Udtrykket *tarvelig* betyder nøjsom eller beskedent.

dansktimerne! *Børnevennen* blev oversat og tilpasset islandske forhold af præsten Þórarinn Böðvarsson og udkom i 1874 under betegnelsen *Lestrarbók handa alþýðu á Íslandi* (Læsebog for almuens i Island) oftest forkortet til *Alþýðubókin* (Almuens bog). Senere brugte forfatteren Halldór Laxness *Alþýðubókin* som titel på et af sine værker.

I 1825 blev Det Kgl. Nordiske Oldtidsselskab etableret, og i 1845 fik de nordiske sprog en lærestol ved Københavns Universitet. Den første som tiltrådte stillingen var N.M. Petersen, en nær ven og kollega til Rask og en vigtig oversætter (Bekker-Nielsen 1979: 157-159, Lassen 2014a). Det er bemærkelsesværdigt, at der gik endnu nogle år inden modersmålet, dansk, fik en særskilt lærestol.

Foruden lærebøger og almen undervisning bidrog bøger, tidsskrifter og aviser til nationalopdragelsen. Tidsskrifter og aviser var et vigtigt forum for nyhedsformidling og for orientering om politiske og kulturelle emner. Desuden fungerede de som forum for meningsudveksling og debat om aktuelle sager, bl.a. om sprog og litteratur (Skautrup 1953: 79-84). Situationen var helt forskellig i Island, hvor der hverken fandtes aviser eller tidsskrifter på islandsk i den første halvdel af 1800-tallet. Af den grund var de danske blade populært læsestof i Island og mange islændinge derfor kendt med de emner, der var fremme i tiden i Danmark. Det er interessant, at initiativet til udgivelse af de første egentlige islandske tidsskrifter kom fra islandske studenter og lærde i København. Foruden *Íslensk sagnablöð*, altså det islandske litteraire Selskabs nyhedsbrev, senere kaldt *Skirnir*, drejede det sig om tidsskriftet *Ármann á Alþingi* (1828-1832), *Fjölfnir* (1835-1847) og *Ný félagsrit* (1841-1864 og 1869-1873). Disse tidsskrifter var af afgørende betydning for det islandske sprogs stilling og for islændingenes nationale vækkelse. I flere artikler i disse tidsskrifter sættes islandsk sprog og kultur under debat og sprogets betydning for islændingenes nationale identitet fremhæves. Eksempelvis kan nævnes tidsskriftet *Ármann á Alþingi* som Baldvin Einarsson og Þorgeir Guðmundsson stod for. Baldvin Einarsson, som anses for at være ophavsmanden til den islandske selvstændighedsbevægelse, blev immatrikuleret på Københavns Universitet i 1827. Her lærte han som så mange andre islændinge²⁶

26 Engelstoft havde et godt forhold til sine studerende og hans hjem stod ifølge kilderne åbent for dem. Islandske studenter nød godt af det og satte stor pris på hans venskab og gæstfrihed. Engelstoft var æresmedlem i Det islandske litteraire Selskab og for at vise ham taknemmelighed fik islandske studenter C. W. E. Eckersberg til at lave kobberstik af deres velynder i 1830 (Nanna Ólafsdóttir 1961: 13-14).

Engelstoft at kende, som på flere måder var ham en stor støtte og inspiration. Engelstofts værk om nationalopdragelsen gjorde et stort indtryk på den unge student, som nu fandt det påkrævet at bidrage til nationalopdragelsen blandt islændingene gennem vejledning og oplysning i et nyt tidsskrift. I et brev til amtmand Bjarni Thorsteinsson fra 1828 skrev Baldvin Einarson, at en solid opdragelse og oplysning er det sikreste grundlag for såvel individer som for hele samfunds velfærd. Dette havde almuen, især på handelsstederne, svært ved at indse. I det første nummer af tidsskriftet kom Baldvin Einarssons holdninger til dansk og modersmålet klart til udtryk. Teksten præsenteres i form af en samtale mellem tre personer, som hver for sig udtrykker deres meninger: Þjóðólfur, en bonde fra sydlandet som vil holde fast i det gamle. Önundur, talsmand for nye livsformer i byen, hvor arbejdet drejer sig om fabrikker og fiskeri i stedet for landbrug. Den tredje er Sighvatur, en bonde fra nordlandet, som vil finde en mellemvej (Ólafur Rastrick 1995: 9). Efterfølgende citat af en samtale mellem Önundur og en fremmed viser, at Baldvin Einarsson hverken brød sig om Önundurs synspunkter eller om hans danskprægede sprog.

Baldvin Einarssons dansk-islandske tekst lød som følger²⁷:

Önundur: Það kunni eg nok að *þenkja* að maður þessi mundi taka sér af *minni meining*. Eg segi að Íslendingar skuli *leggja vind upp á akuryrkju, skógaplöntun, fabrikkvæsen* og annað *deslige*.

Aðkomumaður: Er þessi maður danskur, má ég spyrja?

Önundur: Nei nei, en eg er svona hálf danskur; eg er fæddur í *nærheden af hovedstaðinn Reykevíg*, og hefi aldrei flutt lengra *bort en runtinn um kring* nesið.

Aðkomumaður: Þú ert þá íslenskur, og er ekki vert fyrir þig að skammast þín fyrir það. Vil eg nú ráða þér til að tala betur þitt eigið móðurmál ef þú getur, eða reyna til að læra það ef þú ert svo vankunnandi í því sem þú lætur; þú getur talað dönsku fyrir því þegar fundum þínum ber saman við danska ef þú ert fær um það. Það er ekki svo lítilvert sem þú ætlar að tala vel sitt móðurmál, því auk þess að það er skömm að vera mjög vankunnandi í því, þá sýnir veraldarsagan að þegar ein þjóð hefir verið farin að vanrækja sína eigin tungu, þá hefir hún verið í afturför, því það er merki upp

27 Kursiveringen af det mest dansk-prægede sprog er forfatterens.

á að þjóðin ber ekki tilhlýðilega virðingu fyrir sjálfri sér (Baldvin Einarsson 1995: 38).

På dansk lyder teksten:

[Önundur: Jeg troede vel nok, at denne mand ville være af samme mening som jeg. Jeg mener, at islændingene burde lægge vægt på agerbrug, skovdyrkning, fabrikker og andet af den slags.

Den fremmede: Er denne mand dansk, hvis jeg kan tillade mig at spørge?

Önundur: Nej nej, men jeg er sådan set halvdansk; jeg er født i nærheden af hovedstaden Reykjavík, og jeg er aldrig flyttet længere bort end lige rundt om næsset.

Den fremmede: Du er altså islandsk, og det behøver du ikke at skamme dig over. Jeg vil nu tilråde dig, hvis du kan, at gøre dig større umage med at tale dit modersmål, eller at forsøge at lære det, hvis du er så uvidende om det, som det lader til; uanset det kan du, hvis du er i stand til det, tale dansk, når du træffer danskere. Det er ikke så ubetydeligt, som du tror, at tale sit modersmål godt, thi foruden hvor skammeligt det er at være så uvidende, viser verdenshistorien, at når en nation er begyndt at forsømme sit eget sprog, da har den været i tilbagegang, fordi det er tegn på, at nationen ikke har tilbørlig respekt for sig selv.]

Indflydelsen fra teorierne om nationaliteten og sammenhængen mellem fordærvelse af modersmålet og kulturens eller nationens tilbagegang kan genkendes i citatet. Danskpræget islandsk ironiseres der over, dvs. der tages afstand til det fremmede, og det latterliggøres, når det går ud over modersmålet. Islandsk passer bedst for islændinge, når de kommunikerer med deres landsmænd, mens dansk er at foretrække, når det drejer sig om kommunikation med danskere. Hermed gøres der en klar forskel på at kommunikere på dansk og at slå om sig med danske gloser, når kommunikationen foregår på islandsk.

I pjecen *Island fra den intellektuelle Side betragtet* fremhæver Tómas Sæmundsson vigtigheden af, at der udgives bøger på islandsk, som kan bruges i undervisning af børn. Desuden finder han det påkrævet at undervisningen i modersmålet i den lærde skole styrkes, især undervisning i grammatik, da modersmålet »bør være det eneste der gør Islænderen til Islænder, og paa hvilket han ei kan afstaae uden med det Samme at opgive

sin Nationalitet« (Tómas Sæmundsson 1832: 23). I *Reykjavíkurljósturinn* fra 1847 findes artiklen »Um móðurmálið« (Om modersmålet) af Þórður Jónasson, hvor der findes genkendelige forestillinger om sprog og nationalitet. Sproget anses for at afspejle nationens dannelse og kultur. Hvis nationen dyrker sit modersmål med omhu, er det et sikkert tegn på, at den er nået vidt i oplysning. Modersmålet er det vigtigste middel til at vedligeholde nationaliteten, vække fædrelandskærlighed og styrke indbyrdes sammenhold. Den nation, som taber sit modersmål, bliver aldrig sig selv igen (Þórður Jónasson 1847: 49-55).

Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling af historikeren C. F. Allen²⁸ er en vigtig samtidsskilde fra omkring midten af det 19. århundrede. Feldbæk (1982: 21-23) skriver, at Allens værk var den første helhedsbeskrivelse af Danmarks historie, der baseredes på et videnskabeligt grundlag, men ikke desto mindre sætter forfatterens holdninger til de historiske forhold og de idestrømninger, der var fremme i tiden, deres præg på bogens indhold. Blandt de emner, der fylder meget i bogen, er det danske sprogs udvikling og dets kontakt med andre sprog. Her indgår islandsk sprog og litteratur i flere sammenhænge og sprogets og litteraturens betydning i en dansk kontekst. Allens historiebog var meget populær og ifølge Skautrup den mest læste historiebog i det 19. århundrede (1953: 83-84). Den blev brugt i undervisningen på Københavns Universitet i årtier og i årevis i en forkortet udgave på de lærde skoler (Skovgaard-Petersen 1985: 16-17).²⁹ Set i lyset af dette må man formode, at mange lærde har kendt til bogens indhold, og at den i al fald til en vis grad er repræsentativ for den historieopfattelse og synspunkter om sprog og litteratur, der var fremme i tiden omkring midten af det 19. århundrede. Den skildring, der gives af det danske sprogs

28 Carl Ferdinand Allen (1811–1871) blev cand.theol. i 1836. Hans historieværk, som udkom i 1840, baseres på et revideret manuskript om Danmarks historie, som blev tildelt en præmie af Efterslægtens Selskab i 1836. Allen var aktiv historieforsker og blev senere professor i historie på Københavns Universitet. Allen og Islands selvstændighedshelt Jón Sigurðsson boede på samme tid på Regensen, og der findes eksempler på brevveksling mellem dem. Allen skrev et omfattende værk om Nordens historie, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497–1536*. Bogen udkom i 1867. Sproglige spørgsmål inden for det danske rige lå ham på hjertet, jf. hans skrift *Om Sprog og Folke-Eiendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* fra 1848.

29 Allens historieværk blev genudgivet 7 gange. I den 6. udgave fra 1863 ajourførte forfatteren dets indhold med hensyn til historiens gang frem til 1855. Her tages der udgangspunkt i 7. udgave af bogen fra 1870. Bogen udkom også i en forkortet udgave med henblik på brug i de lærde skoler.

udvikling og af kontakten mellem dansk og islandsk, er af den grund højst relevant i vores sammenhæng. Derfor sammenfattes her nogle centrale punkter om disse emner fra Allens værk.

Bogen er skrevet i nationalliberalismens ånd, og forfatterens kritiske holdning til enevælden fremgår tydeligt. Danmarks historie inddeles i nogle perioder, og inden for hver af dem gøres der rede for det danske sprogs situation og udvikling. Her fremstilles gunstige perioder i Danmarks historie, hvor sprogets stod stærkt i modsætning til ugunstige tider, hvor sproget var i forfald. I indledningen gøres der rede for det danske sprogs situation i den hedenske tid, da ordet var frit, og der ikke fandtes stor forskel på folk:

I alle de nordiske Lande taltes eet Sprog, som endnu med temmelig liden Forandring har bevaret sig paa Island, der ved sin afsides Beliggenhed var fjærnet fra mange af de Indflydelser, som i de øvrige Egne af Norden virkede til at omdanne og forandre Oldsproget. Vel gaves der allerede i Oldtiden Smaaforskjelligheder i de forskjellige Egne, ligesom man endnu finder Afvigelser i Udtale og Sprogbrug i de enkelte Landskaber af eet Rige, men ingensteds saa betydelige, at de hindrede den Ene i at forstaae den Anden, Ja Forskjellighederne vare endog langt ringere, end man skulde formode i saa vidt udstrakte Lande, da den stadige Samfærdsel, som fandt Sted mellem Nordens Folk, og som Havet, der overalt bugtede sig ind mellem Landene, saa meget lettede, udjævnede Afvigelserne og hindrede dem i at blive faste og varige. Hertil kom, at Folkene havde samme Sysler, Levemaade, Sæder, Religion og Statsforfatning, og den Kløft, som Forskjel i Opdragelse, Stand og Dannelse kaster mellem Menneskene, var enten endnu ikke opkommen eller dog højt ubetydelig. I Skjaldenes Sange og paa Thinge, hvor Ordet lød frit og veltalende mellem Mændene, uddannede det nordiske Sprog sig til en høi Grad af Bøielighed, Rigdom og Mangfoldighed i Udtrykket. Det germaniske og nordiske Sprog vare udsprungne af en fælleds Rod og nærbeslægtede, men adskilte sig dog ved flere Eiendommeligheder, der skyldtes en tidlig Adskillelse og derpaa følgende særskilt Udvikling. Det almindelige Navn paa Nordens Sprog var *dansk Tunge*, en Benævnelse, der dels havde sin Grund i den store Anseelse og Overlegenhed, som det danske Folk tidlig erhvervede sig, dels i andre tilfældige Omstændigheder (Allen 1870: 15-16).

I tidsrummet mellem 1157 og 1241 taltes der endnu det samme sprog i alle de nordiske lande, som ikke afveg meget fra det gammelnordiske eller islandske og i almindelighed blev kaldt den danske tunge. Islandske skjalde opholdt sig ved hofferne og sang digte til kongernes ære, som blev forstået af alle. I Valdemar Sejrs tid opholdt islændingen Ólafur Hvideskjald sig i Danmark og nød kongens fortrolige venskab. Det er sigende, at Valdemar lærte skjalden sin egen måde at ordne rune bogstaverne på, hvilket forudsætter nøje indsigt i sproget. Ikke desto mindre udvikledes der efterhånden nogen forskel i ordenes udtale og endelser i de tre nordiske riger, og man begyndte at bruge navnet norsk tunge om det sprog, der taltes i Norge, ved siden af dansk tunge. Skønt sproget i det hele taget endnu bevarede sin renhed, begyndte de årsager allerede i denne periode at virke til dets forvanskning, hvis følger først senere blev synlige. Det stadige samkvem med Tyskland havde skadelig virkning for sprogets renhed, og tyske digtere begyndte at gøre de islandske skjalde rangen stridig ved hofferne. Af størst vigtighed var dog den anseelse det latinske sprog nød. I Danmark ligesom overalt i Europa tilsidesatte de gejstlige modersmålet som råt og barbarisk, og da disse var så godt som de eneste, der kunne læse og skrive, blev alle skrifter affattet på latin. Den ringeagt, som de lærde viste modersmålet, fremgår af, at Saxo og Svend Aggesen skrev selve fædrelandets historie på latin, en tekst, der fremfor alt burde skrives i fædrenes sprog. Kun lovene, der var folkets eget værk, blev skrevet på dansk, og de er også de ældste sprogmindesmærker, der er tilbage i dag (Allen 1870: 153-154).

I perioden fra 1241 til reformationen i 1536 måtte det danske sprog føre en svær kamp for sin selvstændighed. Omkring midten af det 13. århundrede havde modersmålet endnu bevaret en stor lighed med stamsproget, det gamle nordiske eller islandske, både i ordenes endelser, bøjninger, udtale og i ordforrådet; men fra den tid fandt en betydelig ændring sted. En stor del af de gamle ord gik af brug, og fremmede, især tyske ord og vendinger, trængte sig ind i sproget. Ordenes endelser faldt bort, og mange bøjninger og former tabte sig. Dette kunne dog næppe være gået anderledes set i lyset af de mange fjendtlige indflydelser, som det danske sprog i disse århundreder var udsat for. Hvis ikke folkets og sprogets liv var så nøje knyttet til hinanden, at det ene sjældent ophører før det andet, kunne modersmålet være gået til grunde. Det danske sprog blev ikke dyrket, da lærde foragtede modersmålet og udelukkende skrev på deres barbariske latin. Alle offentlige dokumenter blev udstedt på latin indtil Kong Oluf henimod slutningen af det 14. århundrede befalede, at det danske

sprog skulle bruges ved offentlige forhandlinger; men selv efter den tid blev de fleste både offentlige og private dokumenter affattet på latin, da de gejstlige var de eneste, der førte pennen. De offentlige folkemøder havde givet en vigtig lejlighed til sprogets uddannelse, men den gik tabt, da folket blev udelukket fra deltagelse. Hovedsproget ved gudtjenesten var latin, men i middelalderen holdtes der dog jævnligt prædikner på modersmålet for almuen, og der fandtes også danske helgener og danske gudelige sange. Til trods for at latin var hovedsproget, bidrog det tyske sprog mere direkte til at fordærve modersmålet. Hovedparten af Danmarks handel var i Hansestædernes hænder, og mange af deres købmænd og håndværkere bosatte sig i byerne. Slesvig blev forenet med Holsten, og den holstenske adel havde stor indflydelse. Mange tyske kvinder sad på den danske dronningetrone, og flere af kongerne elskede tysk sprog og tyske sæder. Kong Hans og Christian den Anden yndede modersmålet, og den sidste opfordrede til at skrive på dansk, men Frederik den Første og Christian den Tredje hverken forstod eller talte landets sprog. Det siger meget, at på Herredagen i København i 1530 var Rigsrådet nødt til påminde kongen om, at forhandlingerne efter god gammel sædvane skulle føres på dansk. Blandt de syv sidste konger var fem tyske, og det samme forhold gjaldt en stor del af adelen. Købmands- og håndværksstanden var tysk. Meget tydede på, at det danske sprog ville blive fordærvet og nedsynke til et foragtet almuesprog. Her beviste modersmålet sin kraft i kampen for selvstændighed, for selvom det ydre undergik store forandringer, forblev dog selve sprogbygningen og sprogets ejendommelige karakter uforvansket og den største del af det gamle ordforråd bevarede. Sprogets grænser udvidedes betragteligt, da den norske sprogform under foreningen sammensmeltede med dansk. Derimod forsvandt udsigten til et fælles nordisk sprog ved Sveriges løsrivelse fra unionen. Det var dog først og fremmest reformationen, der sikrede modersmålets selvstændighed. Den stærke åndelige bevægelse, hvor folket kæmpede for en forbedring i kirke og religion, satte liv i litteraturen. Dette sammen med den nye bogtrykkerkunst bidrog til, at bøger fik en hidtil ukendt udbredelse. Biblen blev oversat og læst på dansk, og protestanterne udbredte deres meninger blandt folket gennem større og mindre skrifter. Da modersmålet blev dyrket og bearbejdet, ordnedes efterhånden de mange forskelligartede stoffer, som hidtil havde gæret og kæmpet i sproget, og der dannedes en fast sprogform, som siden er blevet den herskende. Den der bidrog mest til sprogets genfødsel var Christen Pedersen, som Allen kalder »den danske Litteraturs Fader« (Allen 1870: 329-331).

Frem til 1660 måtte modersmålet endnu kæmpe med dets gamle fjender, latin og tysk. Den livlige bevægelse, som gjorde sig gældende blandt folket efter reformationen og som betød så meget for den danske litteraturs udvikling, afløstes af stilhed i folkelivet og litteraturen. På nær opbyggelsesskrifter blev alle lærde værker og andre bøger forfattet på latin. Så ringeagtet var modersmålet, at det blev pålagt de kongelige historiografer at skrive fædrelandets historie på latin. Til alt held fandtes der nogle, bl.a. Anders Sørensen Vedel og Lyskander, som ikke adlød dette bud. Med undtagelse af Christian den Fjerdes tid var hofsproget tysk (Allen 1870: 417).

Allen argumenterer for, hvor stor en rolle Arild Hvidfeldts *Danmarks Krønike* spillede for danskerne. I forbindelse med dette epokegørende værk begyndte man at dyrke den islandske litteratur på grund af dens betydning for Danmarks og hele Nordens historie. Den første grundige kender inden for dette område var Arngrímur Jónsson den lærde. Vigtigheden af den indsats, som biskop Brynjólfur Sveinsson (1605-1675) ydede, understreges, da han samlede og frelste en betydelig mængde af islandske håndskrifter fra undergang (Allen 1870: 45). Og ligesom Holberg fremhæver Allen vigtigheden af Þormóður Torfasons og Árni Magnússons indsats. Þormóður for at have været den første, der til fulde benyttede sig af de islandske sagaer til at belyse Nordens historie. Professor Árni Magnússon får sin fortjeneste ved at samle et forråd af islandske håndskrifter, som kaster lys over den nordiske oldtid. Desuden bidrog han til feltet ved at testamentere den største del af sin formue til udgivelse af værkerne (Allen 1870: 497).

I den første halvdel af det 18. århundrede var dansk under et stort pres fra tysk. Kong Christian den Sjette talte tysk, og der findes ikke et eneste brev skrevet af ham på dansk. Situationen blev yderligere forværret i Struensees tid på grund af den håan han viste nationens sprog, jf. at alle kongelige befalinger blev udstedt på tysk, og alle kongelige kollegier måtte affatte deres forestillinger i dette sprog på nær det danske kancelli, som fik lov til at beholde dansk, men dog måtte et udtog på tysk altid følge med (Allen 1870: 540-41). I modsætning hertil udmærkede det guldberg-ske ministerium sig ved sin kærlighed og omhu for alt, hvad der var dansk for sproget, litteraturen og videnskaberne. I modsætning til foregående magthavere viste enkedronningen, arveprinsen og hans ægtefælle en agtelse for landets sprog. Det franske Skuespillerselskab blev afskediget, og modersmålet blev eneherkende på skuepladsen. Ved hæren blev de tyske kommandoord afløst af danske ord, og det befaledes at bruge det danske sprog ved den militære retspleje (Allen 1870: 551).

I Allens Danmarkshistorie kommer ideerne om dansk nationalitet klart til udtryk. Således betragtes modersmålet, dansk, som en af hjørneste-
nene for nationaliteten, og dets udvikling og trivsel er derfor afgørende
for det danske folk. Islandsk sprog står centralt, da det er gammelt og
kun i begrænset grad har ændret sig siden middelalderen, nordboernes
storhedstid. Islandsk kommer tættest på den gamle danske tunge, og des-
uden spiller det en vigtig rolle som nøgle til den norrøne middelalderlit-
teratur, som indeholdt oplysninger om Danmark og det øvrige Nordens
ældste historie. De positive holdninger falder i tråd med Fichtes teorier
om den prestige, der er forbundet med det aktuelle sprogs direkte forbin-
delse med oprindelsessproget. Som Aitchison argumenterer for var der
positive holdninger forbundet med latin på grund af dets rige bøjnings-
system og den lange tradition for at skrive på sproget (2013: 10). Set i
lyset af disse teorier havde islandsk bevaret lingvistiske kvaliteter, som
dansk ikke mere kunne præstere, og desuden fandtes der gammel preste-
fyldt litteratur skrevet på islandsk, hvad der ikke var tilfældet med dansk.
Derfor kunne dansk vinde ved at blive koblet til eller set i sammenhæng
med islandsk sprog og litteratur grundet den anseelse, som islandsk sprog
og litteratur nød inden for det danske rige, og den rolle det spillede i for-
bindelse med nationsbygningen. Dette fokus sammen med de positive
holdninger til islandsk sprog og litteratur gjorde et stort indtryk på is-
lændingene og styrkede deres bevidsthed om islandsk nationalitet. Disse
forhold fremhævedes yderligere under romantikken, hvor islandsk sprog
og litteratur spillede en stor rolle både i Danmark og Island.

Romantikken og den nordiske arv

Romantikkens ophav forbindes som regel med de forelæsninger som Stef-
fens holdt på Elers kollegium i København i 1802. Steffens studerede i
Tyskland, hvor han stiftede bekendtskab med Schelling (1775-1854) og
hans teorier om den romantiske organismetænkning. Blandt tilhørerne
til Steffens' forelæsninger var Oehlenschläger og Grundtvig, to af ro-
mantikkens vigtige forfattere i Danmark, og Bjarni Thorarensen, en stor
beundrer af Oehlenschläger og den første islandske digter, der skrev i
romantikkens ånd (Jón Helgason 1986: III). De nye kulturelle strømning-
er fandt deres vej til Danmark fra syd, men motiverne og inspirationen
til de litterære værker hentede mange af de romantiske digterne fra nord.
Det var især nordboernes fælles fortid og nordisk mytologi, som inspi-

rerede de romantiske forfattere. Sagalitteraturens indhold var derfor af stor betydning for romantikken, og desuden fungerede oldtidsdigtningens prestigefyldte stil og metrik i flere sammenhænge som et forbillede. Når det gjaldt forståelse for litteraturen, var kendskab til det islandske sprog påkrævet. Dette fremgår af Bekker-Nielsen (1979: 145), som understreger betydningen af filologernes oversættelser og udgaver af nordisk oldtidsdigtning for den nationale og folkelige bevidsthed i den danske romantik. Ifølge Skautrup var oversættelser og udgaver af gammel nordisk og dansk litteratur forudsætning for den sproglige genfødsel, som brød igennem med Oehlenschlägers og Grundtvigs værker (Skautrup 1953: 110). Med romantikken kan der konstateres en vis fornyelse med hensyn til genrer, metrik og kunstneriske former. Her kan nævnes den historiske roman, som slog igennem med den skotske forfatter Walter Scott som det store forbillede. Inden for poesien kan nævnes det fortællende digt, den lyriske digtkreds samt den historieoverskuende versdramatik (Fafner 2000: fx 106-114 og 340-342). Ofte hentede forfatterne stof og inspiration til udvikling af metrik, stil og motiver til deres værker fra gammel dansk og nordisk oldtidsdigtning. Annette Lassen argumenterer for, at den mundrette stil og folkelighed, som blev indført i romantikkens digtning, i flere tilfælde sker efter forbilleder fra den gamle islandske litteratur (2008: 201-204). I den forbindelse nævner hun nogle af Grundtvigs og Oehlenschlägers digte samt skuespillet *Kjartan og Gudrun* af Oehlenschläger (1848). Det er også bemærkelsesværdigt, at Lassen argumenterer for, at eddadigtenes mundrette stil har haft indflydelse på H.C. Andersens, jf. hans ungdomsværk skuespillet *Alfsol* og senere hans eventyr (se nærmere herom i Lassen 2008).

Romantikken og det nationale var tæt forbundet, og med romantikken skulle litteraturen tjene til sprogets forbedring. De nye litterære strømninger styrkede derfor modersmålet på flere måder. Skautrup argumenterer for, at en af grundene til at opfattelsen af nationalsprogets betydning så hurtigt og fuldkomment trængte igennem, skyldtes støtte fra og delvis sammenfald med den romantiske anskuelse. Således førte romantikken til en mere positiv indstilling over for modersmålet, der nu blev lovprist i prosa og poesi. Den ændrede opfattelse af sprogets væsen må ses i lyset af teorier om folkeånden af Wilh. von Humboldt (1767-1835), som indikerer, at det enkelte folk er gennemtrængt af en fælles folkeånd, og at folkekarakteren symbolske udtryk findes i nationalsproget (Skautrup 1953: 133). Med romantikken var sproget ikke bare middel til at skrive litteratur men også objekt for pleje og forædling, jf. den skønne littera-

tur. Dette fokus betød, at der ikke altid var klare skillelinjer mellem det at dyrke litteratur på den ene side og at beskæftige sig med lingvistik på den anden side. Dette fremgår fx af Rasks lærebog *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*, hvor et af afsnittene handler om »Verselæren« (Rask 1811: 211-236). I andre sammenhænge fremgår det, at det kan være svært at adskille de sproglige formål med sprogindlæringen og det at kunne læse den gamle litteratur, jf. Rasks svar til Molbechs brev fra 1812:

Det skal være mig en sand Fornøjelse om jeg kunde bidrage noget til at fremme det fædrelandske og fortjenstfulde Øjemed, De har foresat Dem. Min nærmeste Hensigt har altid været Tungemaallet og Literaturen selv, Deres, som jeg ser og har set, Historien og Anvendelsen af Sproget og Literaturen. Det første er vist nok som en Skal og det sidste Kjærnen, men Kjærnen indsluttes saa fast af Skallen, at det uden at gennemtrænge denne ikke vel er muelig at udpille hin ... (Rask 1941: 105).

Romantikken fik en stor gennemslagskraft i Danmark i begyndelsen af det 19. århundrede, og i flere sammenhænge beskrives denne periode som en litterær blomstringstid. Allen skriver, at romantikken kom som en gave til danskerne på et tidspunkt, da nationen befandt sig i en yderst svær situation efter slaget på Reden i 1801 og englændernes bombardement af København i 1807. Den økonomiske situation var elendig, danskerne havde mistet en stor del af flåden, og Københavns centrum i ruiner efter at englænderne havde bombarderet den indre by, jf. Allens beskrivelse:

Den 18de August var Staden bleven indesluttet, og den 2den September begyndte et skrækkeligt tre Dages Bombardement (2.-5. September), hvorved over 300 private Huse og en stor Mængde offentlige Bygninger, deriblandt den prægtige Fruekirke med sit høie Spiir, lagdes i Aske, og mange hundrede Mennesker dræbtes eller lemlæstedes (Allen 1870: 564).

Oven i alt dette måtte danskerne efter Kieler-fredstraktaten i 1814 afstå Norge, som havde været en del af det danske rige fra slutningen af det 14. århundrede. Det var derfor et held, at den romantiske digtning netop under disse forhold slog igennem, hvor fokuset blev rettet mod fortiden, især Nordens storhedstid:

Danmark fik i denne Tid en Litteratur saa rig og værdifuld som sjælden et Folk saa ringe i Tal som det danske i saa kort et Aaremaal har erhvervet sig. Men Folket omfattede ogsaa med en mærkværdig³⁰ Kjærlighed og Deeltagelse denne fremvoxende Litteratur og hvad der stod i Forbindelse med den. Næsten al dets Interesse syntes at gaae op i den. Den ulykkelige Krig og den derpaa følgende sørgelige Fred gjorde ingen Forandring heri. Tvertimod syntes man i den følgende Tid, hvor Alt saae saa trøstesløst ud, ligesom med Flid at fordybe sig i Fortidens Minder og ved Betragtningen af dens lysende Bedrifter søge Opreisning for det trykkede Sind og glemme det Skibbrud, Staten havde lidt. I det man ikke ret havde Mod til at see det nærværende Øieblik og Virkeligheden under Øine, samlede sig alle de Interesser, der ellers under mere regelmæssige Forhold sprede sig paa Livets mangfoldige Opgaver, næsten udelukkende om Litteraturen og dens Frembringelser. Et nyt litterært Værk, et nyt Drama, en litterær Polemik, kunde vække en Opsigt og fremkalde en saa almindelig Deeltagelse, som ellers kun pleier at være tilstæde ved vigtige offentlige Begivenheder, der gribe ind i det Hele. Denne Retning og Stemning vedvarede til henimod 1830, da Livet og Kræfterne igjen begyndte at vende sig mod Staten og de offentlige Interesser (Allen 1870: 618).

Interessen for og betydningen af Nordens storhedstid og oldtidsdigtningen springer i øjnene i de mange kilder, der findes om den romantiske periode. Således skriver Allen, at

Den bløde, i smaalige og tilfældige Interesser nedsænkede Stemning veg for en dybere Alvor; Nationen, rystet og livlig bevæget, vendte tilbage til sig selv og til sine herlige Fortidsminder; den følte sig efter den aflagte Styrkeprøve løftet ved den Bevidsthed, at den Kraft, som havde udmærket Fædrene, endnu ikke var vegen fra Efterkommerne. *Oehlschläger* fremtraadte da, selv vakt og vækkende Andre, og snart rivende det hele Folk med sig ved herlige Digtninger, hvori han oprullede Billedet af det gamle Nordens kraftige, rige og eiendommelige Liv (Allen 1870: 616).

30 Udtrykket *mærkværdig* betød på Allens tid bemærkelsesværdigt eller opsigtsvækkende.

Fædrelandets historie dyrkedes med iver, og Nordens oldtid, dets sprog, historie og mindesmærker blev genstand for omfattende studier og forskning. Litteraturen blomstrede frodigt og takket være Adam Oehlenschläger, faderen til den nye digtekunst, fik både digtekunsten og sproget en ny skikkelse ved hans mægtige skabende ånd. Oehlenschläger frembragte det ene skønne digterværk efter efter det andet, og Grundtvig, Baggesen og andre af høj rang brød sig baner og grundlagde deres berømmelse (Allen 1870: 606-607 og 617). Som før nævnt hentede Oehlenschläger inspiration til mange af sine digte fra den nordiske mytologi og andre oldtidskrifter. Hans skuespil *Kjartan og Gudrun* baseres på Laxdøla saga og i sin »Fædrelands-Sang« omtaler Oehlenschläger Danmark som »Frejas sal« i pagt med tidens ånd. Grundtvigs interesse for og kendskab til det islandske sprog og norrøn litteratur fremgår såvel af hans forfatterskab som hans oversættelsesvirksomhed. Ifølge Lundgreen-Nielsen var modersmålet en hovedhjørnesten i Grundtvigs danskhedsbegreb. Som ung var han efter sigende forgabt i islandsk og opfattede dansk som en vanartet datter. Fra hans synspunkt var det middelalderlige Island med sagatidens folkelige kultur et af danskernes nationale forbilleder (Lundgreen-Nielsen 1992: 65-75). Det gik dog ned ad bakke for Island: »Med nedskrivning af sagaerne gik Island i stå og faldt til sidst i dyb søvn – et eksempel på bøgernes dårlige virkning på evnen til handling. Bogtrykkerkunsten skabte dog en vis opvågning i form af udgaver på dansk«. Hans konklusion er, at danskerne må:

takke de Islandske Bøger næsten for alt det Nordiske Liv, der er opkommet i os (...) Dette er da i Korthed Islændernes Fortjeneste af os og hele Norden, og jeg tør lægge til af hele Menneske-Slægten, at de med stor Opoffrelse saa længe mueligt fortsatte det Nordiske Menneskeliv i Middelalderen og opholdt det hos os, at de dernæst beskrev eller rettere afmalede det mesterlig i Bøgerne, giemde paa dem selv i den mørkeste og dødeste Tid og hjælpe os endnu til at forstaa dem (citeret efter Lundgreen-Nielsen 1992: 76).

Grundtvig oversatte bl.a. *Heimskringla* af Snorri Sturluson, og udgav værker om nordisk mytologi, se nærmere herom i Sune Aukens store værk *Sagas spejl* (2005: 112-158 og 306-310) om bl.a. mytologi og historie hos Grundtvig. En af Grundtvigs venner var den store danske forfatter B.S. Ingemann, lektor i dansk sprog og litteratur ved Sorø Akademi. I sine erindringer skriver Ingemann, at hans embedsvirk-

somhed ikke hindrede hans studier og at han har kunnet hengive sig »til en saadan Beskuelse af Aanden og Livet i vor historiske Fortid, at vor Middelalders Heroer med deres hele mærkelige³¹ Tid er traadt mig anskueligt for Øie« (Ingemann 1998: 304). Studiet af litteraturhistorien førte med sig nationalåndens og folkelivets historie. Sorø var forbundet med vigtige begivenheder i Danmarks historie og dette gav Ingemann inspiration til at skrive om Valdemar den Store og hans mænd:

Min individuelle Anskuelse af vor Middelalders Characterer og Folkeaands Repræsentanter fik for mig en saa bestemt Sandhed i Form og Farver, i Tanker og Miner, i Ord og Bedrift, at jeg maatte male dem. Saaledes fremstod 1824 mit historiske Digt »Valdemar den Store og hans Mænd«, som maaskee er det af alle mine Værker, der længst vil overleve mig (Ingemann 1998: 304-305).

Det var netop Ingemanns historiske romaner, der helt slog igennem hos danske læsere. Lektor i tysk på Sorø Akademi var Peder Hjort, forfatteren til *Hjorts danske Børneven*, som før er blevet nævnt. Forfatteren Carsten Hauch (1790-1872) var lektor i naturvidenskab på Akademiet og senere også den kendte videnskabsmand Japetus Steenstrup (1813-1897) (Borup 1959: 87-89). Hjort var meget interesseret i litteratur og som den første af slagsen indeholdt hans læsebog digte af danske samtidsforfattere, bl.a. af Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann og andre romantiske digtere. Set i lyset af *Børnevennens* udbredelse og popularitet i Island, er det ikke usandsynligt, at mange islændinge har lært de romantiske danske digte at kende ved læsning af bogen (Hjort 1869 og 1877).

Romantikken i Island har også andre interessante forbindelser med Sorø Akademi. Jónas Hallgrímsson (1807-1845), en af romantikkens mest afholdte og vigtigste islandske forfattere, var en god ven og kollega med Japetus Steenstrup. De to samarbejdede om forskning i Islands natur og i vinteren 1843-44 opholdt Jónas Hallgrímsson sig hos Steenstrup i Sorø. Der findes adskillige kilder om brevveksling mellem de to venner, hvor bl.a. deres naturforskning drøftes. I et brev til Steenstrup fra 1841 begynder Jónas sit brev på islandsk:

31 Udtrykket *mærkelig* betød på denne tid *særpræget*.

Elskulegi, góði Steinstrúp minn!

Manstu þegar við sátum í sandinum norður í Aðalvík og vorum að bera farangurinn okkar undan sjó eftir því sem það smáféll að, en sólin gekk undir í hafið og Straumneshlíð og Riturinn voru að smáhylja sig í dimmunni?

[Min elskelige, gode Steenstrup,
Kan du huske, da vi sad i sandet i den nordlige Aðalvík, og vi måtte flytte vores bagage fra havet, da floden så småt begyndte at sætte ind, og solen gik ned i havet og fjeldene Straumneshlíð, og Riturinn begyndte at dække sig i mørket?]

Herefter fortsætter han på dansk:

Men det er sandt, jeg ved ikke hvorvidt du har dyrket mit sprog i vinter og mine kragetæer ville i det hele taget falde dig besværlige nok, uden at du tillige skal have den ulejlighed, at studere dig igennem sproget (Jónas Hallgrímsson 1989: 60).

Jónas' ord tyder på, at Steenstrup har interesseret sig for islandsk. I nogle af deres breve omtales dansk samtidslitteratur, jf. disse ord i slutningen af et brev til Steenstrup, skrevet i Reykjavík i 1841: »Fortæl mig noget om Hauch og Ingemann; de interesserer mig begge. Mere siden« (Jónas Hallgrímsson 1989: 119). Under sit ophold i Sorø lærte Jónas både Ingemann og Hauch at kende. Det fremgår bl.a. af et af hans breve til en islandsk ven fra 1843:

Jeg har det ellers som blommen i et æg her – jeg bor hos Steenstrup og vi samarbejder om Islandica og vi har nu planer om at skrive en bog om dette alt, som kan være til lidt gavn – og for at hvile mig spadserer jeg, rider eller kører rundt i egnen og skovene her omkring, ror også somme tider i en båd på vandet med vores damer eller promenerer til Hauch eller Ingemann for at tale med dem til gavn og glæde for mig – det behager mig meget at blive inviteret og

taget godt imod hos dem begge på et hvilket som helst tidspunkt af dagen (Jónas Hallgrímsson 1989: 158).³²

Island og islandske forhold indgår i Ingemanns og Hauchs værker, ligesom det er tilfældet hos mange andre romantiske digtere. Selv var Jónas Hallgrímsson under stærk indflydelse af de danske romantiske digtere, især Oehlenschläger.³³ Et af hans kendteste digte, »Ísland«, som er inspireret af Oehlenschlägers digt med samme navn, handler netop om Islands svundne storhedstid. Et andet digt »Ásta« handler om det islandske sprog. Jónas Hallgrímssons oversættelser af dansk litteratur til islandsk vidner også om hans interesse for dansk romantik. Blandt hans oversættelser kan nævnes *Carl den Femtes Död. Sørgespil i fem Acter af C. Hauch* fra 1881 (Páll Valsson 2001: 296). Som bekendt var Ingemann også kendt for sin salmedigtning. Nogle af hans salmer blev oversat til islandsk og findes stadigvæk i den islandske salmebog. Den mest kendte er »Fögur er földin«, dvs. Dejlig er jorden.

I Island fandtes der enorm interesse for dansk litteratur og udenlandsk litteratur i danske oversættelser i det 19. århundrede, jf. låneordene *róman*, *rómantik* og *póesia* i islandsk. Dette sammen med et langt større og mere varieret udbud af trykt materiale på dansk kaldte på hjælpemidler til islændingenens forståelse af dansk. Det gjorde en stor forskel, at i 1851 udkom Konráð Gíslasons dansk-islandske ordbog *Dönsk orðabók : Með íslenskum þýðingum* (1851: III). Det danske ordforråd var baseret på Molbechs *Danske Ordbog* fra 1833.

Tidsskriftet *Fjölñir*, som blev udgivet på islandsk i København i årene 1835-1847 af Jónas Hallgrímsson og tre andre studerende og lærde³⁴, var i sin tid islændingenens vigtigste forum for oplysning og meningsudveksling om de emner, der var fremme i tiden. *Fjölñir* var den vigtigste budbrin-

32 Forfatterens oversættelse. Originalteksten lyder som følger »Ég lifi hér annars eins og blómi í eggí – ég er hjá Steenstrup og við erum í samvinnu að fást við Íslandica og ætlum nú að bera okkur að koma saman bók um þetta allt sem dálítið gagn verði í - og til hvíldar geng ég eða ríð eða keyri um landið og skógana hér í kring, ræ líka stundum á báti um vatnið með kvenfólkið okkar eða geng til Hauchs eða Ingemanns að tala við þá til fróðleiks og skemmtunar – mér er mikið þægilegt að vera boðinn og veltekinn hjá þeim báðum hvunar á degi sem vera skal« (Jónas Hallgrímsson 1989: 158).

33 Se nærmere herom i *Jónas Hallgrímsson : ævisaga* af Páll Valsson (2001) og *Arfur og umbylting* af Sveinn Yngvi Egilsson (1999).

34 Foruden Jónas Hallgrímsson stod Brynjólfur Pétursson, Konráð Gíslason og Tómas Sæmundsson for tidsskriftet *Fjölñir*. *Ársrit handa Íslendingum*.

ger af romantikken og for den første spirende selvstændighedsbevægelse, hvor bl.a. modersmålets betydning for islandsk nationalidentitet blev sat på dagsordenen. Mange romantiske digte blev først publiceret i *Fjölnir*, bl.a. adskillige af Jónas Hallgrímssons vigtigste digte. I den fjerde årgang af *Fjölnir* findes der en artikel om det islandske sprogs stilling og dets betydning for islændingene af Konráð Gíslason (1838: 19-28) baseret på en tale, som han holdt for nogle islændinge i København.

Omkring midten af det 19. århundrede blev interessen for romantikken efterhånden mindre i Danmark og man begyndte i voksende grad at vende blikket mod samtiden, hvor litteraturens hovedformål skulle dreje sig om at sætte problemer under debat.

Konklusion

Det fremgår af kilderne, at islandsk sprog og litteratur spillede en stor rolle i forbindelse med opbygningen af dansk nationalitet. Sagalitteraturen var vigtig i forbindelse med dansk historieskrivning, da kilder om Danmark og det øvrige Nordens ældste historie fandtes deri. Indsamling af de gamle håndskrifter samt tydning og oversættelse af teksterne blev derfor sat på dagsordenen. Brugen af disse kilder kan føres tilbage til 1600-tallet, og den tog til i den efterfølgende tid i takt med forøget national bevidsthed.

Med patriotiske og nationale strømninger blev der sat fokus på modersmålet, og dets vigtighed som bærer af dansk nationalitet. Modersmålet – dets historie og udvikling blev nu i voksende grad objekt for forskningen. Det danske sprog havde ændret sig markant fra middelalderen, og derfor kunne det være en udfordring at forstå de ældste tekster. Kundskaber i islandsk kunne bidrage til etymologiske forklaringer samt anvendes ved tydning og analyse af teksterne. Disse forhold kaldte på samarbejde med islandske studerende og lærde.

Ifølge tidens strømninger var der en prestige forbundet med et gammelt, rent og purt sprog. Desuden var der en særlig force i, at sproget kunne præstere et gammelt skriftsprog, som kunne danne en rød tråd mellem nutidssproget og oprindelsessproget. Det islandske sprog havde kun ændret sig i begrænset grad og kom tættest på oldnordisk, eller det som islændingene kaldte dansk tunge. Den islandske middelalderlitteratur bidrog yderligere til sprogets prestige. Noget andet gjaldt dansk, der i høj grad bar præg af latin og tysk, da latin var det foretrukne skriftsprog frem

til omkring reformationen, og påvirkningen fra tysk langvarig og intens. Set i lyset af dette havde det islandske sprog bevaret kvaliteter, som det danske sprog ikke mere kunne præstere. Af den grund nød det islandske sprog en anseelse blandt danskerne, som anså det for at være ønskværdigt for deres modersmål at kunne koble sammen med dette endnu levende ældgamle sprog.

Danskerne kunne ikke islandsk, og derfor var de afhængige af at samarbejde med islændinge i sammenhænge, hvor islandskskundskaber var påkrævet. Dette var af flere grunde vigtigt. Arbejdet gav islændingene kærkommen løn til at klare dagen og vejen, og samarbejdet bidrog til kontakt, som ofte udviklede sig til venskab og gensidig forståelse mellem danske og islandske lærde. Disse forhold kunne komme begge parter til gode, sådan som det fremgår af fx islændingenes samarbejde med Hvidtfeldt, Worm og Engelstoft. En særstilling har dog islændingenes forhold til sprogforskeren Rasmus Rask. Hans engagement og enestående beherskelse af islandsk vakte positiv opmærksomhed og respekt blandt islændingene, og skabte muligheder for en tættere og anderledes kontakt, end man hidtil havde kendt.

Den centrale rolle, som islandsk sprog og litteratur spillede i forbindelse med dansk nationsopbygning kaldte på oversættelse af sagalitteraturen, som nu blev en del af den danske litteraturhistorie og kanon. Oversættelserne havde desuden et sprogpolitisk sigte, nemlig at fremme sprogrøgt og sproglig fornyelse. Mange danskere ønskede at lære islandsk, lærestol i islandsk blev en realitet, og sproget kom på skoleskemaet, hvad der forudsatte læse- og lærebøger i islandsk. Alt dette fremmede islændingenes nationale identitet, og bidrog til deres kulturelle selværd, som på flere måder kom deres sprog til gode.

I København kom islændingene i kontakt med tidens politiske og kulturelle strømninger, og lod sig inspirere af dem. Det gjaldt bl.a. ideerne om modersmålets betydning for nationaliteten og romantikkens ideer om folkeånden og modersmålets vigtighed. De romantiske forfatters anvendelse af islandsk litteratur havde stor indflydelse på islandske forfattere og satte nye initiativer i gang. Om alt dette vidner flere kilder, fx de første tidsskrifter, som blev udgivet i København og på islandsk. Tidsskrifterne dannede forum for oplysning og meningsudveksling om aktuelle emner, herunder national vækkelse, modersmålets stilling og romantikken. Med de nye midler blev islændingene udfordret til at skrive om aktuelle emner i nye genrer, og dermed opstod der behov for nye ord og sproglig fornyelse af form og stil.

Romantikken fik en stor gennemslagskraft i Danmark, og her blev Nordens historiske fortid og den nordiske mytologi dyrket og lovpriset af landets førende digtere og lærde. I den sammenhæng spillede sagalitteraturen en helt central rolle som forbillede og inspirationskilde. Den indstilling, at litteraturen skulle tjene til dyrkelse og forbedring af modersmålet, påvirkede på en gang litteraturen og holdningerne til modersmålet. Romantikken fik også en stor betydning i Island og bidrog i høj grad til islændingenes nationale vækkelse og til det islandske sprogs status og udvikling. Det fokus, som førende danske forfattere og lærde rettede mod det islandske sprog og den prestigifyldte sagalitteratur, forøgede islændingenes bevidsthed om modersmålet og dets betydning for deres nationale identitet. Alt dette bidrog til sprogets trivsel og udvikling. Således kan der på flere måder konstateres en positiv effekt af den interesse, som danskerne viste islandsk sprog og litteratur. Dette falder i tråd med Fishmans teorier om den positive effekt som en prestigøus litteratur kan have på et sprogs vilkår og udvikling. Det siger mere end mange ord, at Island den dag i dag stadig ofte omtales »Sagaøen«. Den litteratur, som islændingene i sin tid nedfældede på skind, findes stadigvæk repræsenteret i dansk litteraturhistorie, og den har på flere måder beriget og sat sit præg på dansk litteratur igennem tiden. Således har den også på sin vis bidraget til det danske sprog. Takket være danskerne har de fleste af de gamle håndskrifter dog fundet deres vej tilbage til Island for snart længe siden.

Litteratur

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*. København: Museum Tusulanums Forlag 2003.
- Aitchison, Jean: *Language Change: Progress or Decay?* Cambridge: Cambridge University Press 2013.
- Allen, C. F.: *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*. København: C.A. Reitzels Forlag 1870.
- Andersson, Henrik: Yngre nydansk, i: *Dansk Sproghistorie*, bind 2, s. 319-338. Århus: Det danske Sprog og Litteraturselskab og Aarhus Universitets Forlag 2018.
- Arngrímur Jónsson: *Crymogæa. Þættir úr sögu Íslands* (Jakob Benediktsons oversættelse fra latin til islandsk). Reykjavík: Sögufélag 1985.
- Arnór Sigurjónsson. Ný bók um ísl. Alþýðumenntun, i: *Nýja dagblaðið*. Reykjavík 21. april 1935.
- Auken, Sune: *Sagas spejl: Mytologi, historie og kristendom hos N.F.S. Grundtvig*. København: Gyldendal 2005.

- Auður Hauksdóttir: *Lærerens strategier-elevernes dansk : Dansk som fremmed-sprog i Island*. København: Nordisk Ministerråd 2001.
- Auður Hauksdóttir: Danske minder i Island. Om mødet mellem dansk og islandsk kultur, i: *Danske Studier* 2011, s. 5-49 København.
- Auður Hauksdóttir: Language and the Development of National Identity: Icelanders' attitudes to Danish in turbulent times. Christiansen, Lene Bull, Kirsten Hvenegård-Lassen og Nanna Kirstine Leets Hansen (red.). *Made in Denmark'. Investigations of the dispersion of 'Danishness'*. *KULT* 11, s. 65-94, Roskilde 2013. Hentet 10. februar 2019 på: <http://postkolonial.dk/kult-11-made-in-denmark-investigations-of-the-dispersal-of-danishness/>.
- Auður Hauksdóttir: Um dönskukunnáttu Íslendinga á nítjándu öld, i: *Milli mála. Tímarit um erlend tungumál og menningu*, 6: s. 13-42, Reykjavík 2014.
- Auður Hauksdóttir: Björguðu Danir íslenskunni? Um tengsl dönsku og íslensku á átjándu öld, i: *Skírnir* 200 (2), s. 420-457, Reykjavík 2016.
- Auður Hauksdóttir: Íslensk málrækt í dönskum jarðvegi, i: *Skírnir* 202 (2), s. 229-272, Reykjavík 2018.
- Auður Hauksdóttir: Tungumál er tíðarandi, i: *Skírnir* 204 (2), s. 199-246, Reykjavík 2019.
- Baldvin Einarsson: Ármann á Alþingi : sýnishorn, i: *Uppeldið varðar mestu: Úr Ármanni á Alþingi*. Reykjavík: Rannsóknastofnun Kennaraháskóla Íslands 1995.
- Bekker-Nielsen: Norrøn filologi, i: Povl Johs. Jensen (red.) *Københavns Universitet 1479-1979*. Bind IX, s. 145-176. København: G.E.C. Gads Forlag 1979.
- Bjarni Jónsson (fra Unnarholt): Íslenzkir Hafnarstúdentar. Akureyri: Bókaútgáfan Akureyri 1949.
- Björn Halldórsson: *Lexicon Islandico-Latino-Danicum*. København: Schubothum 1814.
- Björn Magnús Ólsen: Rasmus Kristján Rask 1787-1887, i: *Tímarit hins íslenska bókmenntafélags* 9, s. 1-53, Reykjavík 1888.
- Borup, Morten: *Peder Hjort*. København: Rosenkilde og Bagger 1959.
- Diderichsen, Paul: *Rasmus Rask og den grammatiske tradition : Studier over vendepunktet i sprogvidenskabens historie*. København: Ejnar Munksgaard 1960.
- Engelstoft, Laurids: *Om den Indflydelse, Opdragelsen, især den offentlige, kan have paa at indplante Kiærlighed til Fædrelandet*. København: Sebastian Popp 1802.
- Engelstoft, Laurids: *Tanker om Nationalopdragelsen betragtet som det virksomste Middel til at fremme Almeenaand og Fædrelandskielighed*. København: Gyldendalske Boghandlings Forlag 1808.
- Fafner, Jørgen: *Dansk Vershistorie 2. Dansk Verskunst II, 2 Fra romantik til modernisme*. København: C.A. Reitzels Forlag A/S 2000.
- Feldbæk, Ole: *Danmarks historie*. Bind 4. Tiden 1730-1814. Aksel E. Christensen, H.P. Clausen, Svend Ellehøj og Søren Mørch (red.). København: Gyldendal 1982.
- Feldbæk, Ole: Fædreland og indfødsret. 1700-tallets danske identitet, i: Ole Feldbæk (red.). *Dansk identitetshistorie* 1, s. 111-230. København: C.A. Reitzels Forlag 1991.

- Feldbæk, Ole: Borgerskabets danskhed. 1720-1800, i: Flemming Lundgreen-Nielsen (red.) *På sporet af dansk identitet*, s. 67-108. København: Spektrum 1992.
- Fishman, Joshua A: *Do not leave your language alone : The hidden status agendas within corpus planning in language policy*. New York/London: Routledge 2012.
- Flor, Christian: *Dansk Læsebog til Brug i de lærde Skoler*. Kiel: v. Maack og København: Reitzel 1831.
- Gottskálf Jensson: Jean Bodin på Island. Humanisten Arngrímur Jónssons brug af Methodus ad facilem historiarum cognitionem (Paris 1566). *Renaissanceforum* 1, s. 1-10, 2005. Hentet på: www.renaissanceforum.dk 12. maj 2019.
- Gregersen, Frans: Introduction to the New Edition of Niels Ege's 1993 Translation of Rasmus Rask's Prize Essay of 1818, i: Rasmus Rask: *Investigation of the Origin of the Old Norse or Icelandic Language*. Ernst Frideryk Konrad Koerner (red.), s. 7-42. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2013.
- Grinder-Hansen, Keld: Litteraturundervisningen i danskfaget gennem 200 år. *Tidsskriftet Viden om Literacy* 20, s. 60-65, 2016. Hentet på <https://www.videnomlaesning.dk/tidsskrift/tidsskrift-nr-20-litteratur/> 12. maj 2019.
- Guðmundur Hálfðánarson: *Íslenska þjóðríkið*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Reykjavíkúrákademían 2007.
- Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland*. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon (red.), Reykjavík 1997.
- Haugen, Einar: *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen*. Stanford, California: Stanford University Press 1972.
- Helgi Þorláksson: Frá kirkjuvaldi til ríkisvalds, i: Sigurður Líndal (red.) *Saga Íslands* VI. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélagið 2003.
- Hjort, Peder: *Peder Hjorts danske Börneven. Især for Borger- og Almue-Skoler*. Første selvstændige afdeling. Ottende udgave ved Anna Hjort. København: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel og Sön) 1869.
- Hjort, Peder: *Peder Hjorts danske Börneven. Især for Borger- og Almue-Skoler*. Anden selvstændige afdeling. Ottende udgave ved Anna Hjort. København: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel og Sön) 1877.
- Holberg, Ludvig. *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Universitetet i Bergen og Vandkunsten 2014.
- Holt, Mike og Paul Gubbins: Introduction, i: Holt, Mike og Paul Gubbins (red.) *Beyond Boundaries: Language and Identity in Contemporary Europe*. Cleveedon/Buffalo/Toronto/ Sidney: Multilingual Matters Ltd. 2002.
- Ilsøe, Harald: Danskerne og deres fædreland. Holdninger og opfattelser ca. 1550-1700, i: Ole Feldbæk (red.) *Dansk identitetshistorie* 1. København: C.A. Reitzels Forlag 1991.
- Ingemann, B. S.: *Levnetsbog I og II og Tilbageblik paa mit Liv og min Forfatter-Periode fra 1811 til 1837*. Udgivet efter digterens manuskripter af Jens Keld. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og C. A. Reitzel 1998.

- Jakob Benediktsson: Inngangur til Arngrímur Jónssons: *Crymogæa. Ættir úr sögu Íslands*, s. 13-56. Reykjavík: Sögufélag 1985.
- Jones, William Jervies: *Images of Language: German Attitudes to European Languages from 1500-1800*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 1999.
- Jón Helgason: Arngrímur Lærði, i: *Ritgerðakorn og ræðustúfar*, s. 144-154. Reykjavík: Félag íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn 1959.
- Jón Helgason: Æviágrip Bjarna Thorarensens, i: *Bjarni Thorarensen Bréf II*. København: Hið íslenska fræðafélag 1986.
- Jónas Hallgrímsson: Haukur Hannesson, Páll Valsson og Sveinn Yngvi Egilsson (red.). *Ritverk Jónasar Hallgrímssonar II. Bréf og dagbækur*. Reykjavík: Svart á hvítu 1989.
- Kjartan G. Ottósson: Íslensk málhreinsun: Sögulegt yfirlit. Reykjavík: Íslensk málnefnd 1990.
- Konráð Gíslason: Ágrip af ræðu, i: *Fjölnir* 4, s. 19-28. København 1838.
- Konráð Gíslason: *Dönsk orðabók : Með íslenskum þýðingum*. København: Bianco Luno 1851.
- Københavns Universitet 1479-1979* Bind II. Leif Grane og Kai Hørby (red.). København: G. E. C. Gads Forlag 1993.
- Lassen, Annette: Vølvens rap - H.C. Andersens norrøne debut, i Annette Lassen (red.) *Det norrøne og det nationale*, s. 201-218. Reykjavík: Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur og Háskólaútgáfan 2008.
- Lassen, Annette: Indledning til *Íslændingesagaerne*, i Annette Lassen (red.) *Íslændingesagaerne*, s. xxiii-iv. København: Gyldendal 2014.
- Lassen, Annette: N.M. Petersens sagaoversættelser, i: Frans Gregersen, Anne Mette Hansen og Viggo Bank Jensen (red.) *Filologen N.M. Petersen – grundlægger og fornyer*, s. 57-80. København: Selskab for Nordisk Filologi 2014a.
- Lassen, Annette: En planteskole for livet. Grundtvigs tanker om lærdóm liv og død, latin, græsk og íslandsk, i: Annette Lassen og Guðvarður Már Gunnlaugsson (red.) *Gott skálkaskjól veitt Gottskálki sextugum 4. apríl 2018*, s. 11-15. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen 2018.
- Lassen, Annette: Íslandsk i Danmark, i: Rósa Þorsteinsdóttir, Sofia Guðný Guðmundsdóttir og Þorleifur Hauksson (red.) *Þórðargleði slegið upp fyrir Þórð Inga Guðjónsson fimmtugan 3. desember 2018*, s. 10-13. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen 2018a.
- Lassen, Annette: The fornaldarsögur in Danish translation: From Carl Christian Rafn to the present, i M. Driscoll, S. Hufnagel, P. Lavender & B. Stegmann (red) *The legendary legacy: Transmission and reception of the Fornaldarsögur Norðurlanda*, s. 323-350. Odense: Syddansk Universitet 2018b.
- Lassen, Annette: Müllers's Method: The Resurrection of Danish in Saga Translations, i: Gylfi Gunnlaugsson & Clarence Glad (red.) *National Cultivation of Culture*. Under udgivelse.
- Lovsamling for Island 7, 1806-1818*. København: Andr. Fred. Höst 1857.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming: Grundtvig og danskhed, i: Ole Feldbæk (red.) *Dansk identitetshistorie* 3. København: C. A. Reitzels Forlag 1992.

- Lundgreen-Nielsen, Flemming: Grundtvigs nordisk-mytologiske billedsprog – et mislykket eksperiment?, i: *Grundtvig Studier* 45 (1), s. 142-198. Grundtvig-Selskabet 1994.
- Lýður Björnsson: 18. öldin, i: Sigurður Líndal (red.) *Saga Íslands* VIII, s. 1-289. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag og Sögufélag 2006.
- Matras, Yaron: *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press 2009.
- Molbech, C.: *Om Nationalsprogets Hellighed*. København: P. D. Kiøpping 1815.
- Molbech, C.: *Indledning til Forelæsninger over det danske Sprogs og den danske National- Litteraturs Historie, med en Fortegnelse efter Tidsfølgen over de vigtigste Sprogværker og Forfattere i Modersmaalet*. København: Det Schulgiske Officin 1822.
- Molbech, C.: *Breve fra og til Rask: I 1805-1819*. Louis Hjelmslev (red.). København: Ejnar Munksgaards Forlag 1941.
- Muysken, Pieter: Scenarios for Language Contact, i: Raymond Hickey (red.) *The Handbook of Language Contact*, s. 265-281. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell 2013.
- Müller, Ludvig Christian: *Udtag af den islandske Formlære med Nogle til Knytlinga Saga*. København: Wahlske Boghandlings Forlag 1830.
- Müller, Ludvig Christian: Danmark og Island. *Dansk Folkeblad* 13. januar 1837.
- Müller, Ludvig Christian: *Íslandsk Læsebog. Med tilhørende Ordforklaring*. København: Gyldendalske Boghandlings Forlag 1837a.
- Müller, Peter Erasmus: *Om det islandske Sprogs Vigtighed*, s. xiii-xv. København: Sebastian Popp 1813.
- Müller, Peter Erasmus: Til læseren, i: Björn Halldórsson's *Lexicon Islandico-Latino-Danicum*, s. IV-XIV. København: Schubothum 1814.
- Nanna Ólafsdóttir: *Baldvin Einarsson og þjóðmálastarf hans*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag 1961.
- Olden-Jørgensen, Sebastian. Ludvig Holberg: den dansk-norske enevældes folkeopdrager, i: Ludvig Holberg. *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat*, s. xi- xxxii. København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Universitetet i Bergen og Vandkunsten 2014.
- Ólafur Rastrick: Inngangur. *Uppeldið varðar mestu: Úr Ármanni á Alþingi*, s. 9-29. Reykjavík: Rannsóknastofnun Kennaraháskóla Íslands 1995.
- Páll Valsson: *Jónas Hallgrímsson ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning 2001.
- Pedersen, Holger: Indledning, i: Rasmus Rask. *Udvalgte Afhandlinger*, s. xiii-xv (Louis Hjelmslev (red.)). København: Levin & Munksgaard 1932.
- Petersen, Niels Matthias: Fortale: Bidrag til Forfatterens Levnet, i: *Rask* 1834 I, s. 1-115, 1834.
- Rask, Rasmus Kristian: *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*. København: Boghandler Schuboths Forlag 1811.
- Rask, Rasmus Kristian: *Oldnordisk Læsebog, indeholdende Prøver af de bedste Sagaer i den gamle islandske Text, gennemset og rettet efter de bedste Oldbøger, samt forsynet med et Ordregister over de vanskeligste Ord*. København: Reitzel/ Kiel: Maack 1831.

- Rask, Rasmus Kristian: *Kortfattet Vejledning til det oldnordiske eller gamle islandske Sprog*. København: Reitzel/Kiel Maack 1832.
- Breve fra og til Rask: I 1805-1819*. Louis Hjelmslev (red.). København: Ejnar Munksgaards Forlag 1941.
- Rerup, Lorenz: Fra litterær til politisk nationalisme, i: *Dansk identitetshistorie 2*. Ole Feldbæk (red.). København: C.A. Reitzels Forlag 1991.
- Rubow, Paul V: *Saga og Pastiche. Bidrag til dansk Prosa-historie*. København: Levin & Munksgaards Forlag 1923.
- Saxo Grammaticus: *Saxos Danmarks Historie 1*. (Oversat af Peter Zeeberg). København: Det Danske Sprog og Litteraturselskab & Gads Forlag 2000.
- Sigurður Sigtryggsson: Á Íslendingaslóðum í Kaupmannahöfn, i: *Frón 2*, s. 133-162, København 1944.
- Skautrup, Peter: *Det danske Sprogs Historie II*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag 1947.
- Skautrup, Peter: *Det danske Sprogs Historie III*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag 1953.
- Skovgaard Boeck, Simon: Ældre nydansk, i: Ebba Hjorth et al (red.) *Dansk sproghistorie*. Bind 2. København: Det Danske Sprog og Litteraturselskab 2018.
- Skovgaard-Petersen, Vagn: *Danmarks historie*. Bind 5. *Tiden 1814-1864*. H. P. Clausen og Søren Mørch (red.). København: Gyldendal 1985.
- Snorri Sturluson: *Heimskringla*. Steingrímur Pálsson (red.). Reykjavík: Helgafell 1944.
- Sveinn Yngi Egilsson. *Arfur og umbylting*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag 1999.
- Thomason, Sarah: Contact Explanations in Linguistics, i: Raymond Hickey (red.) *The Handbook of Language Contact*, s. 170-187. West Sussex: Wiley-Blackwell 2013.
- Tómas Sæmundsson: *Island fra den intellectuelle Side betragtet*. København: E. Græbe og Søn 1832.
- Winge, Vibeke: Dansk og tysk i 1700-tallet, i: Ole Feldbæk (red.) *Dansk identitetshistorie 1*, s. 89-110. København: C.A. Reitzels Forlag 1991.
- Þórarinn Böðvarsson. *Lestrarbók handa alþýðu á Íslandi*. København: trykt hos Hlöðvi Klein 1874.
- Þórður Jónasson: Um móðurmálið, i: *Reykjavíkurlitun 2*: 4: 49-55, Reykjavík 1847.
- Þórir Óskarsson: Frá rómantík til raunsæis 1807-1882, i: Sigurður Línal og Pétur Hrafn Árnason (red.) *Saga Íslands IX*, s. 377-490. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag 2008.